

İslam'da Mezhepler (Sunni, Sia, Selefilik)

<https://www.youtube.com/watch?v=TDkIKeINPZE>

Hazirlik Sorulari:

1. Mezhepler ne anlama gelmektedir?
2. Dinimizde hüküm çıkarma (kanun yapma) kaynakları nelerdir?
3. Mezheplerin doğuşu hangi sebeplere bağlanabilir?
4. Tek bir mezhep olamaz mıydı?

Mezheb'in; sözlükteki manası "girmek, takip etmek, gidilen yol..." demektir. Mecazi ve terim olarak görüş, kanaat, inanç ve doktrin mânalarında da kullanılmaktadır.

İslâm dininin kaynakları denilince Kitap (Kur'an-ı Kerim), sünnet, icmâ, kıyas, örf ve âdet, maslahat ilk akla gelenlerdir. Bunlardan ilk ikisi nakildir. Bu sebeple de onları anlama ve değerlendirme mevzuunda farklı görüş ve düşüncüler ortaya çıkmıştır.

Gidilen yol anlamına gelen mezhep, bir dini, doğuşundan kısa bir süre sonra, kaynaklarına bağlı kalarak, uzmanlarca yorumlanması ve bu yorumların başkalarının da paylaşılması sonucu ortaya çıkan görüşler bütününe denilir.

Dinî kaynaklardan elde edilen hükümler itikadî (inançla alâkalı) ve amelî (ibadet, iş vb.) ile alâkalı olmak üzere iki ana gruba ayrıldığından, bunlar üzerinde meydana gelen mezhepler de "itikadî" ve "amelî veya fikhî" olmak üzere iki kısma ayrılmıştır.

İtikadî mezhepler sünnî ve ğayr-i sünnî (bid'at) gruplarına ayrılmış; birincisinde (sunni), "Selefiyye, Mâtürîdiyye ve Eş'ariyye", ikincisinde (gayri sunni) ise "Şîa, Havâric, Kaderiyye, Cebriyye..." gibi birçok mezhep yer almıştır.

Bu gün isimleri bilinen büyük Mezhepler, hicrî ikinci asrın sonlarına doğru oluşmaya başlamışlardır. Bu tarihten önce insanlar birçok meşhur Hadis ve Fıkıh alimini taklid ederlerdi.

İslam Mezheplerinin Doğuş Nedenleri

Gidilen yol anlamına gelen mezhep, din bilginleri arasındaki yorum farklarından ortaya çıkan görüşlerdir. Her dinde olduğu gibi İslamiyet'te de farklı yorumları olan mezhepler ortaya çıkmıştır. İslam'daki mezheplerin doğuş sebepleri; Kur'an ve Hadislerin tabiatından, İnsanın yapısı, kültürel farklılıklar, toplumsal değişim, siyaset ve dini metinlerden kaynaklanan sebeplerden ortaya çıkmıştır. Zamanla bu yorumlar kurumsallaşarak mezhepler oluşmuştur.

1.Dini Ortaya koyan (Şari') den Kaynaklanan Sebepler: İslam Mezheplerinin ortaya çıkmasının ilk nedeni, dinin kendisinden kaynaklanmaktadır. Yani, hem Kur'an hem de Kur'an ın ilk muhatabı olan Peygamberimiz a.s in bir konuda kesin ve son bir söz söylememiş olması.

İslam Dininin kutsal metni Kur'an'dır. Kur'an, Al-i İmran suresinin ilk sayfaında, ayetlerinin bir kısmının muhkem bir kısmının da müteşabih olduğunu bildirmiştir. Muhkem ayetler, okunduğunda anlamı açıkça anlaşılabilir, herkesin bu ayelerden aynı anlamı çıkardığı, değişmeyen inanç esasları ve ibadetlerden oluşmaktadır. Müteşabih ayetler ise, okunduğunda açıkça anlaşılmayan, birden çok anlama gelebilen kelimelerin bulunduğu, yoruma açık hatta yorumlanması gerekli ayetlerdir. Çünkü Kur'an, dünyanın her yerindeki, farklı kültürlere, milletlere hitabetmektedir. Farklı bölgelerde İslam'ın yaşanabilmesi için bu tür ayetlerin yorumlanması gerekmektedir. Kur'an, inanç ve davranış olarak bozulmuş bir toplumu düzeltmek, tüm insanlığa örnek olacak yaşam tarzını öğretmek için gönderilmiştir. O dönemin Arap toplumunu düzeltirken, onların örf ve adetleri üzerinden diğer toplumların da bunları model alarak düzeltilmesini sağlamayı hedeflemiştir. Ayetler, yaşanan olaylara göre geldiği için o dönemde Arapların içinde bulunduğu şartlara, anlayışlarına göre gönderilmiştir. Ancak, bu ayetlerin ruhundan, sebep ve illetlerden hareket ederek, günümüze bakan yönünü anlamak bizlere bırakılmıştır..

Hadislerin büyük çoğunluğu peygamberimiz hayatta iken, onun isteğine uyularak (Ayetlerle karışmaması için) yazılmamış, onun vefatından bir süre sonra kaydedilmişlerdir. Fakat hadis diye yazılan bir takım uydurma sözler de olmuştur. Bu hadisleri yorumlarken, yine müteşabih ayetlerin yorumunda olduğu gibi farklı yorumlar oluşmuştur. **Öyleyse bizler de bu tür ayetleri ve sahih (gerçek) hadisleri günümüz şartlarına ve yaşadığımız kültüre göre Kur'an'ın özünden, hedefinden ayrılmadan yeniden yorumlamak durumundayız.** İşte bu düşünceden yola çıkan İslam âlimleri yaşadıkları bölgenin şartları ve günün koşullarına göre farklı yorumlar yapmışlardır. Bu yorumları benimseyenler daha sonra bir kalabalık/cemaat oluşturmuşlardır ve bunlara mezhep adı verilmiştir.

2.İnsanın Anlama Kabiliyeti: Her insan yaratılışı itibariyle birbirinden farklı yaratılmıştır. Bu farklılıklar insanın içinde yetiştiği farklı ortamlardan dolayı da olmaktadır. Kimimiz duygusal, kimimiz mantığı ön plana çıkaran, kimimiz neşeli, hareketli, kimimiz sakin, kimimiz karamsar kimimiz de olaylara pozitif yaklaşan yapılara sahibiz. **Bu farklı kişilik yapılarımız kutsal metinleri anlama ve hayata bakışımızı da etkilemektedir.** Aynı şiiri okuyan herkes aynı duygulara kapılmaz. Aynı kitabı okuyanlar, aynı sonuca varamayabilir. **Bu nedenle aynı dine inanan ve aynı kutsal metinleri okuyan kişiler farklı yorumlar yapabilmektedir.**

3.Kültürel farklılıklar: Kültür, asırlardır beraber yaşamış insanların oluşturduğu maddi-manevi değerlerin bütünüdür. Her milletin kültürü farklıdır. **Bu farklı kültürdeki insanlar Müslüman olunca Kur'an'ın müteşabih (kapalı, açıklamaya gerek duyulan) ayetlerini kendi şartlarına göre yorumlayarak, farklı mezheplerin ortaya çıkmasına sebep olmuşlardır.**

4.Toplumsal Değişim: Kültür, milletten millete değişiklik gösterdiği gibi bir milletin içinde de toplumsal değişimler olmaktadır. Örneğin, doğal afetler, savaşlar, ekonomik durumun değişmesi, gelişmişlik seviyesi gibi sosyal ve siyasi olaylar, bir toplumda düşünce ve anlayış değişimine de sebep olmaktadır. **Bu değişim, insanların dini farklı yorumlamasını da etkilemektedir.** Zaten geçmiş ve geleceği bir arada Gören, Ezeli ve Ebedi Olan Allah, Kur'an'ın

ifadelerini bu değişimi göz önünde bulundurarak kurgulamıştır. Bu kurguyu, Arapça nın yapısını kurgulayarak Kur'an metni içine yerleştirmiştir.

Bazı konularda mezhepler, aynı konuda, birbirlerine çok uzak ve tezat gibi görünen içtihadlar (görüş) ortaya koymuşlardır.

Mezhepler arasındaki ihtilaf'ın geniş olmasının başlıca dört sebebi vardır:

1- Peygamber (sav), vefat ettiğinde Kur'an ve sünnet'ten başka bir şey bırakmamıştı. Bununla beraber kısa zaman içerisinde İslam ülkesi çok genişledi. Sahabe de İslam alemine dağıldılar. Kimi Irak'ta, kimi Mısır'da, kimi şamda yerleşti. Herkes Peygamber'den ne duydu veya gördü ise onu rivayet edip anlattı. Tabi'i olarak bu sahabenin her birisi Peygamber (sav)'in söylediği veya yaptığı her şeyi duymamış ve görmemiştir. Bu değişik rivayetler ihtilafa sebebiyet vermiştir.

2- Bazı Hadislerde ittifak vaki olduğu halde telakki ve anlayış hususunda ittifak vaki olmamıştır. Mesela Peygamber(sav)'in buyuruyor ki: "Köpek ağzını sizden birisinin kabına koysa biri toprakla olmak üzere yedi def'a onu yıkasın." İmam şafi'i bu hadisi olduğu gibi kabul ediyor. Hanefi uleması ise biri toprakla olmak üzere yedi def'a kabı yıkamayı emreden hadis mensuh'dur (hükmü artık kaldırılmıştır) ve bu hadis İslam'ın ilk günlerinde varid olmuştur demişlerdir.

3- Çeşitli milletler İslam dinine girdiği için her milletin adeti ayrı, kanun ve nizamı ayrı idi. İmam-ı A'zam ve arkadaşları Irak'da, Evza'i ve arkadaşları şam'da, şafi'i ve arkadaşları Mısır'da bulunuyorlardı. Bu gibi zevat her memleketin adet ve kanunlarını ele alıp İslam'ın süzgecinden geçirdiler ve o, alanda çeşitli icthatlarda bulundular ve bu sebeple ihtilaf meydana geldi.

4- Bazı hukuki konularda Kur'an ve Hadis den kesin bir hüküm bulunmadığı durumlarda, konu üzerinde Re'y (Akıl işletilerek ulaşılan Görüş) ve İcma' (uzmanların/alimlerin oy birliği) şartı aranmıştır. Bu konuda Sahabe efendilerimizin görüşlerine müracaat edilirdi. Eğer onların aralarında da görüş ayrılığı olmuş ise, o takdirde herhangi birinin görüşü tercih edilebilir. Mesela, ölen bir kimsenin kardeşleri var, dedesi var, fakat babası yok ise, mirası nasıl paylaşılacaktır? Dede, miras tan pay alacak mıdır?

- Hz. Ebu Bekir r.a, dedeyi Baba yerinde görmüş, ölenin öz ya da baba bir kardeşleri mirastan mahrum ederek, mirası tamamıyla dedeye vermiştir.
- Hz. Ali r.a, dedeyi kardeş gibi saymış, kalan mirası altıda bir den az olmamak kaydıyla, dedeye de miras hakkı tanımıştır.
- Zeyd b. Sabit üçte bir den az olmamak kaydıyla dedeyi mirasçı kabul etmiştir.

Görülüyor ki, dedenin mirasçı olması konusunda icma' (görüş birliği) hasıl olmuş, ancak mirasın miktarında görüş ayrılığı ortaya çıkmıştır. Bu takdirde mezhep imamlarımız yukarıdaki görüşlerden birini tercih etmişlerdir. Bu yüzden aynı konuda farklı icthatlar ortaya çıkmıştır.

Dinin çok temel konuları dışında, hayatla ilgili kısımlarında farklı görüş ve uygulamaların olması normaldir, hatta hayırlıdır. Çünkü insanlar daha kolayı var ise onu uygulama şansına sahip olabileceklerdir..

İTIKADI MEZHEPLER

Maturidilik ve Eş'arilik

İMAM MATURİDİ VE İMAM EŞ'ARİ

Yakın zamanlara kadar bir müslümanın bilmesi gereken esaslar arasında, itikadî ve amelî mezhebinin ne olduğu konusu da bulunurdu. Çoğumuz artık “itikadî” “amelî” gibi kelimeleri bilmediğimiz gibi mezhep kavramını da tam manasıyla bilmiyoruz. Ama bu durum ne konunun önemini azalttı, ne de tertemiz dinimizin bugünlere taşınmasında Cenab-ı Allah'ın vesile kıldığı müctehid alimlerimizin kıymeti azaldı.

Hz. Peygamber s.a.v.: “İslâm ümmetinin 73 fırkaya ayrılacağını, birinin Cennet'e diğerlerinin Cehennem'e gideceğini; kurtuluşa eren firkanın da kendisinin ve ashabının yolundan gidenler olduğunu” (Tirmizî, İbn Mace, Ebu Davud, Darimî) buyuruyor.

Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat Ne Demek?

İslâm bilginleri, buradaki Hz. Peygamber s.a.v.'in yolundan gidenleri “Sünnet” kelimesi ile, Ashab-ı Kiram r.a.'ın yolundan gidenleri ise “Cemaat” kelimesi ile ifade ettiler. Böylelikle Hz.Peygamber s.a.v. ve ashabının yoluna uyanlara “Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat” (Sünnet ve Cemaat mensupları) denildi.

Bununla birlikte, kurtuluşa erenlerin yalnızca bir tek fırka olmasından hareketle, bunun çok küçük bir zümre, diğer 72 firkanın da çok büyük bir kesim olduğunu düşünmemek gerekir.

Yine, Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat'i, tarihte ve bugün, İslâm dünyasını parçalara ayıran fırkalar gibi bir fırka olarak değerlendirmemek de gerek. Tam tersine, 72 fırka dediğimiz gruplar bu tür küçük fırkalardır. Ehl-i Sünnet ise, İslâm alimlerinin ve İslâm ümmetinin asıl büyük çoğunluğunu oluşturan ana caddedir. İslâm'ın temel kurallarının ve ana esaslarının oluşturduğu tertemiz yoldur.

Bu özelliğiyle Ehl-i Sünnet, İslâm bilginleri tarafından bir fırka ya da mezhep olarak değerlendirilmedi. İslâm'ın ruhuna tam anlamıyla nüfuz etmiş, Kur'an ve Sünnet'e en uygun yol, yani bizzat İslâm'ın kendisi olarak değerlendirildi ve öyle kabul edildi.

Hak Mezhepler

İslâm'ın kendisini temsil eden bu ana caddede, itikat ve amelin temel konularında tam bir birlik

bulunmaktadır. 'Füruat' dediğimiz ayrıntı meselelerde ise, fikir ayrılığını İslâm dini son derece normal karşılar. Hatta kolaylık açısından, fikir ayrılıkları gerekli görülmiştir bile denilebilir. Nitekim Hz. Peygamber s.a.v. Efendimiz, "ümmetimin ihtilafı rahmettir" buyurmuşlardır.

İşte gerek itikat, gerekse amelî (uygulamalarla ilgili) meselelerde Ehl-i Sünnet dediğimiz ana caddede bazı hak mezhepler ortaya çıktı. Amelde Hanefî, Malikî, Şafiî ve Hanbelî; itikatta da Maturidî ve Eş'arî mezhepleri oluştu. Bunların hepsi Kur'an ve Sünnet kaynaklı, hak olduğu İslâm alimlerinin ve İslâm ümmetinin şahitliği ile sabittir.

Kur'an ve Sünnet'ten hüküm çıkarma gücüne sahip olamayan taklit ehlinin, hem itikatta, hem de amelde bunlardan birine uymaları zorunludur.

Karışıklıklar ve Doğru Anlayışa İhtiyaç

Ehl-i Sünnet itikadının ve kelâmının önde gelen isimlerinden biri İmam-ı Azam Ebu Hanife rh.a.'dir. Nitekim, Fıkh-ı Ekber başta olmak üzere, bugün elimizdeki eserlerinin hepsi akaid ve kelâmla ilgilidir. Ehl-i Sünnet'in diğer bir önemli ismi de Selefîyenin imamı Ahmed b. Hanbelî'dir.

Ancak, İmam-ı Azam'dan İmam Maturidî rh.a. ve İmam Eş'arî rh.a.'e kadar geçen yaklaşık iki asır içerisinde Ehl-i Sünnet çizginin dışında olan Mutezile kelâmı mutlak hakimiyetini kurmuştu. O dönemlerde Kelâmı yeren eserler, daha çok Mutezile kelâmına karşı yazılmıştır.

Bu yüzden, gerçek itikat esaslarının yeniden belirlenmesi için yeni bir çıkışa ve daha önce var olan altyapı üzerinde yeni bir bina kurulmasına ihtiyaç duyulmuştu. Bunu yerine getirme görevi de iki büyük alime, İmam Maturidî rh.a. ve İmam Eş'ari rh.a.'e nasip oldu. Bu iki imam, Ehl-i Sünnet'in görüşlerini sistemleştirdiler ve yaydılar. Aralarında temel inanç konularında hiçbir ayrılık yoktur.

İmam Maturidî (rh.a.)

İmam Maturidî, İmam-ı Azam'ın öğrencileri zincirinde bulunmaktadır. İmam-ı Azam'dan nakledilen itikat bilgileri, önde gelen öğrencisi İmam Muhammed Şeybanî kanalıyla Ebu Bekir Cürcanî'ye, ondan Ebu Nasr İyad'a, ondan da Ebu Mansur Maturidî'ye ulaştı. İmam Maturidî İmam Azam'dan hareketle kendi sistemini kurdu. (İsimleri zikrolunan bu alimlerimizin hepsinden Mevlâ razı olsun, onlara rahmet eylesin.)

Asıl adı Muhammed b. Muhammed olan İmam Ebu Mansur Maturidî, 238/862 yılında Semerkand yakınlarındaki Maturid köyünde doğdu. 333/944 yılında Semerkand'da vefat etti. Birçok eser kaleme aldı. Bunlardan "Kitabu't-Tevhid" ve "Te'vilâtu'l-Kur'- an" adlı eserleri çok kıymetlidir.

İmam Maturidî, akılla nakil arasında esaslı bir denge kurdu. Dinin hakikatini anlayabilmek için aklın gerekliliğine inandı. Dine aykırı olmayan noktalarda aklın hükmünü esas kabul etti. Sistematik hale getirdiği önemli esaslar şunlardır:

İman, dil ile ikrar, kalp ile tasdiktir. İmanın yeri kalptir. Kalpteki imana hükmetmek kimsenin iktidarında değildir. İslâm ise Allah'a teslim olmak ve O'nun emirlerini yerine getirmektir. İslâm, Allah'ı keyfiyetsiz bilmektir, bunun yeri göğüstür. İman, Allah'ı Allahlığı ile bilmektir, bunun yeri de kalptir, bu ise göğsün içindedir. Marifet, Allah'ı sıfatları ile bilmektir, bunun yeri ise gönüldedir, bu da kalbin içindedir. Tevhit, Allah'ı birliği ile bilmektir, bunun yeri sırdır, bu ise gönlün içindedir. Bu dört şey birbirinden ayrı gayrı değildir. Dördü birleşince din olur.

İman bir bütündür, artıp eksilmesi söz konusu olmaz. Ancak kuvvetlenir ve zayıflar. Amel imandan bir parça değildir. Yani günah işleyenin imanı gitmez. Ancak zayıflar ve azaba müstahak olur. "İnşallah müslümanım" değil, "elhamdulillah müslümanım" demelidir.

Kur'an Allah kelâmıdır. Allah'ın kelâm sıfatının ifadesi olduğu için kadimdir. Yani sonradan yaratılmış değildir. Ancak Kur'an'ın yazıldığı harfler ve ifadeler yaratılmıştır.

Bilgiyi elde etme yolları akıl, beş duyu ve yalan söylemesi mümkün olmayan kalabalık bir topluluğun verdiği mütevatir denilen haberlerdir.

Allah'ın birliğini ifade eden sayısız ayet vardır. İmam Maturidî Allah'ın birliği noktasında aklî delil olarak, alemdeki düzenin bozulmadan işleyişini gösterir.

Allah bütün kemal sıfatları ile muttasıftır. Bu sıfatlar olmaksızın onu düşünmek imkansızdır. Allah, ahirette müminler tarafından keyfiyetsiz olarak görülecektir.

Peygamberlik, Allah'ın emirlerinin ve yasaklarının bilinmesi açısından gereklidir. Peygamberler, kavimleri içerisinde çocukluklarından beri tertemiz ve örnek şahsiyetlerdir. Bu yüzden kendilerine peygamberlik gelince insanlar onları kabul etmeseler bile onlara karşı mazeretleri kalmaz. Ayrıca mucizelerle desteklenirler. Peygamberlikte zirve Hz. Muhammed s.a.v.'dir.

Her şeyin ve bu arada insanın fiillerinin yaratıcısı Allah'tır. Ancak insan, iradesi ile o fiilleri kesb edendir (elde eden, kazanandır). Bu haliyle insan, yaptığı fiillerinden sorumlu olur. Ahiretteki durumu da bunun sonucuna göre belirlenir.

Görüşlerini bu şekilde özetlediğimiz İmam Maturidî'nin mezhebine en çok hizmet etmiş olan alim, Ebu'l-Muin Nesefî rh.a.'dir. Hakim Semerkandî, Ömer Nesefî, Nureddin Sabunî, Maturidî ekolüne mensup İslâm bilginlerinin önde gelenlerindedir.

İmam Maturidî, fıkıh'ta Hanefî mezhebine bağlı olanların itikattaki imamıdır. Başta Türkler olmak üzere pek çok müslüman Maturidî mezhebine bağlıdır.

İmam Eş'arî (rh.a.)

İmam Eş'arî, İmam Şafîî rh.a.'in öğrencileri zincirinde bulunmaktadır. Asıl adı Ali b. İsmail olan

İmam Eş'arî 260/873 yılında Basra'da doğdu. 324/ 935 yılında Bağdat'ta vefat etti. Ünlü sahabi Ebu Musa el-Eş'ari r.a.'ın soyundandır.

İmam Eş'arî, Mutezile mezhebinin Ehl-i Sünnet'e saldırılarını yoğunlaştırdığı bir çevrede yetişti. Kendisi de Mutezilî bilgin Ebu Ali Cübbaî'nin öğrencisi ve üvey oğlu idi. Ancak 40 yaşında iken Mutezile mezhebinden ayrıldığını açıkladı ve Ahmed b.Hanbel rh.a.'ın yolunu tutan "hadis ehli" zümresine katıldı. Daha sonra, ayrıldığı Mutezile'nin metodunu kullanarak onlara karşı Ehl-i Sünnet'in zaferi için çetin bir mücadele verdi.

İmam Eş'arî rh.a.'ın Ehl-i Sünnet'e tabi olmasının sebebi, Hz. Peygamber s.a.v. Efendimiz'i üç defa rüyasında görüp Ehl-i Sünnet'in başarısı için çalışma emri almasıdır. Diğer bir sebep de, hocası Cübbaî ile arasında geçen "üç kardeş meselesi"ne ait tartışmadır.

İmam Eş'arî 200'e yakın eser yazdı. "Makalâtu'lislâmiyyîn", "el-İbane", "el-Luma", "Risale fi İhtihâsi'l- Havz fi'l-Kelâm" ve "Risale ilâ Ehli's-Sağır" adlı kitapları bize kadar ulaşmıştır. Üzerinde durduğu önemli esaslar özetle şunlardır:

İman, marifet ve kalple tasdiktir. Büyük günah işleyen imandan çıkmaz, fakat fasık olur. İmam Eş'arî, Allah'ın varlığına delil olarak insanın yaradılışını gösterir. Böylelikle, insandan Allah'a ulaşmada Batılı filozof Descartes'tan öncedir.

Allah, yarattıklarına benzemez. Eğer benzediği kabul edilirse, onun hükmü yarattıklarının hükmü gibi olur. Bu da Allah hakkında düşünülemez.

İmam Eş'arî de Allah'ın birliğine, İmam Maturidî gibi alemin nizamının bozulmadan işleyişini gösterir. Allah cisim değildir. Kemal sıfatları vardır. Ahirette müminlere cemalini gösterecektir.

Allah'ın melek aracılığı ile vahiy gönderdiği kişilere nebi, yeni bir şeriatla gönderilen nebilere de rasul denir. Nübüvvet ve risalet, kemal mertebesinde Hz. Muhammed s.a.v.'de bulunmaktadır.

Peygamberin şefaati haktır. Peygamberlerin mucizesi, velilerin kerameti vardır.

İnsanı ve fillerini yaratan Allah'tır. Kesb, insanın iradî fillerine verilen isimdir. Kesb, fiil olma yönünden insana, yaratma yönünden Allah'a aittir.

Ölümden sonra dirilme ve ahiret hayatı haktır. Mutezile inkâr etse de, kabir hayatı vardır.

Dört halifenin imameti gerçektir. Bütün Sahabe-i Kiram hak üzeredir. Aralarında anlaşmazlık gibi görülen olaylar kendi ictihadları sonucudur.

Görüşlerini bu şekilde özetlediğimiz İmam Eş'arî'nin mezhebinin kendisinden sonra Bakıllani, Cüveynî, İmam Gazalî ve Fahreddin Razî gibi alimler devam ettirmişlerdir. (Zikrolunan bu alimlerimizin hepsinden Allah razı olsun, onlara rahmet eylesin.) Fıkıh'ta Şafiî ve Malikî mezhebine bağlı olanlar ile az sayıda Hanbelî, Eş'arî'yi itikatta imam olarak kabul etmişlerdir.

İtikadi mezhepler olan Eş'ari ve Maturidi arasındaki görüş farklılıkları nelerdir?

Ehl-i Sünnet Kelâmının iki büyük temsilcisi olan **Mâtürîdiyye** ile **Eş'arîyye** ekolleri, kelâm ilminin ana konuları sayılan hususlarda ittifak etmişlerdir. Her iki mezhep çağdaş olmakla birlikte, fakat ayrı ayrı bölgelerde kelâm ilminin metotlarıyla, inanç konuları hususunda kendi görüş ve düşüncelerini ortaya koymaya çalışmışlardır. Ancak bu iki mezhebe mensup kelâmcılar fikirlerini ve düşüncelerini ortaya koyarken, ya da açıklarken, gayet tabii olarak kelâmî problemlere bakış açılarında bir takım farklılıkların ortaya çıkması söz konusu olabilir.

Her iki ekolün bilginleri, Kur'ân'ın ortaya koyduğu akâidi ve bu akâidi anlayış veya kavrayış bağlamında meydana gelen itikâdî meseleleri akıl ve mantık açısından bir takım delillerle ispat etmeye çalışmışlardır. Çünkü onların düşüncelerinin temelinde selim akıl ile sahih nakil asla çatışmaz. Yine onlara göre ilk bakışta şayet böyle bir çakışma veya çatışma meydana gelecek olursa, o takdirde kaynak verilerinin çok iyi araştırılması gerektiği kanaatini de taşımaktadırlar.

Ebü'l-Hasan el-Eş'arî ile **Ebü Mansûr el-Mâtürîdî**, Ehl-i Sünnet akidesini yayma gayretleri içerisindeyler. Her iki imam izah etmeye çalıştıkları pek çok konunun sonucunda birleşiyorlarsa da, yine de her iki ekolün kelâm ilmi metotları yönünden yani usul açısından aralarında az çok farklılıkların bulunduğu bilinmektedir. Şüphesiz her iki mütekellim Kur'ân'ın ortaya koyduğu inanç/itikad anlayışını akıl ve mantık delilleriyle ispat etmeye çalışmışlardır. **Eş'ârî ile Mâtürîdî ayrı ayrı kültür çevrelerinde yetişmekle beraber, gayeleri ve mücadele edecekleri sahalarda aynı bulunmaktadır.** Yani onların gayesi Ehl-i Sünnet itikad esaslarını savunmak, en iyi bir şekilde açıklamak ve ortaya koymak, Ehl-i Bid'atın yanlış anlayış ve kavrayışlarını naklî ve akfî deliller ile ispat etmektir.

Taşköprizâde'nin (ö. 968/1561) belirttiğine göre, Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat'ın ilm-i kelâmında iki lideri vardır. Birisi, Hanefî olan Ebû Mansûr el-Mâtürîdî, diğer de Şafîî olan Ebü'l-Hasan el-Eş'arî'dir. (Taşköprizâde, Miftâhu's-Sa'âde, Kahire 1968, s. 151)

Birçok âlim, Eş'arîlik ile Mâtürîdîlik arasındaki görüş ayrılıklarının büyük olmadığını, ancak bu durumun metot anlayışından kaynaklandığını, hatta bu meselelerin esasta değil, ikinci derecedeki yani ferî meselelerde kaldığını söylemektedirler. Bundan dolayı da birbirlerini bid'at ve sapıklığa nispet edecek kadar ileri noktada bir takım ayrılıklara sahip değillerdir. (Beyâzîzâde, Ahmed Efendi, İşârâtü'l-Merâm min İbârâti'l-İmâm, Mısır 1949, s.8-9.) **Bütün bunlara rağmen bu iki ekol birbirinin aynı sayılmadığı gibi ayrı da sayılmaları mümkün görünmemektedir.** Zira Mâtürîdî mezhebinin bazı görüşlerini benimseyen Eş'arî kelâmcılarına rastlanıldığı gibi, Eş'arî görüşlerini benimseyen bazı Mâtürîdî kelâmcılarına da rastlamak mümkündür. Bu noktada İbnü'l-Hümmam, Mustafa Sabri gibi isimleri sayabiliriz. **Hatta bu konuda daha pek çok âlimi bu kategori içerisinde değerlendirebiliriz. Çünkü bunların temel görüş olarak bağlı oldukları düşünce yapısı ve kaynakları Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat çerçevesi içerisindeydir. O halde yapı ve öz itibarıyla bir, ama şekil ve görünüş açısından farklı bir durum arz etmektedir.**

Ebu Nasr Tâceddin Abdülvehhâb b.Ali b. Abdî'l-Kâfi b.Ali b.Temam es-Sübkî (ö. 771/1370)15 Tabakâtü'ş-Şâfi'iyeti'l-Kübrâ, (Kahire 1965), III/377-389. sahifelerinde Mâtürîdî'ler ile Eş'arîler arasındaki ihtilaflardan şöyle bahseder:

“Tahavî ile Eş'arî arasında sadece on üç konuda ihtilaf vardır. Eş'arîlerle Mâtürîdîler arasındaki ihtilaf on üçten ibarettir. Bu on üç meselede yedisi lafzî ihtilaftır. Sadece altı tanesi mana ile ilgilidir. Bu on üç meselede bir kimsenin başka bir kimseye muhalefet etmesine, haddi zatında muhalefet bile denmez.”(es-Sübkî, Tâceddin Abdülvehhâb b. Ali, Tabakâtü'ş-Şâfi'iyeti'l-Kübrâ, Kahire 1965, III/378.)

MÂTÜRÎDÎ VE EŞ'ARÎ'NİN METOD VE PRENSİP BİRLİĞİ

Mâtürîdî ve Eş'arî; Haşeviyye, Müşebbihe, Mücessime gibi fırkalarla, rasyonalist bir zümre olan Mu'tezile arasında makul bir yola sahip olmuşlardır. Her iki âlim de Cebriye ve müfrit Rafizîler arasında mutedil bir vaziyet alarak, Ehl-i Sünnetin inançlarını müdafaa etmişler, metod ve mezhepte hemen aynı neticeye ulaşmışlardır.

Metotta ittifak edince mezhepte de aynı neticelere varmak tabiidir. Çünkü mezhep metodun neticesinden başka bir şey değildir. Ebü'l-Hasan el-Eş'arî'nin İslâm fırkalarına ait derin bir bilgisi olduğu malumdur. O'nun *“Makâlâtü'l-İslâmiyyîn”* adlı eseri ise, bu konudaki bilgisine ait en büyük delildir. Zira o, Müslümanların itikadî konulardaki ihtilaflarını bu kitabında bir araya topladıktan sonra, başta Aristoculuk olmak üzere bid'atçı görüşleri ve felsefî fikirleri tenkide tabi tutmuştur. Ayrıca mezheplerin fikirlerini ve düşünce yapılarını nakledeken, objektif ve tarafsız olma titizliğini göstermekten de hiçbir zaman ayrılmamıştır.[Taftezânî, Kelâm İlmi ve İslâm Akâidi, trc. Süleyman Uludağ (Mukaddime elli yedi madde) İstanbul 1982, s.40-51]

Eş'arî'den günümüze intikal eden eserler kelâm kültürü ve terminolojisi bakımından çağdaşı Ebû Mansûr el-Mâtürîdî'nin eserlerine nispetle zayıftır. Buna rağmen kendisi Sünnî kelâm ekolünün önemli kurucularından biri olarak kabul edilmiştir. Kelâmî görüşleri açısından Eş'arî, itikadî konuları, aklî ve naklî deliller ile ispat eder. Allah'ın ve Peygamberlerin sıfatları, melekler, hesap, ceza ve mükâfat gibi konuları Kur'ân ve hadis çerçevesinde ele alır. O nasları te'vil etmek veya onların zahirlerine göre hükmetmek için aklını kendine hakem edinmez. O, tersine akli nasların zahirlerini teyit eden bir alet gibi kabul eder.(İsmail Efendizâde, Risâle fi'htilâfâtü'l-Mâtürîdî ve'l-Eş'arî, İstanbul 1287.)

Diğer taraftan İmâm Eş'arî, Mu'tezile'nin fikir ortamında yetiştiği ve hayatının bir kısmını bu düşüncenin yayılması için çalıştığından dolayı, onların mantık ve felsefi metodlarını da çok iyi bilmektedir. Bu bilgi ve düşüncesinden dolayı o, aynı zamanda Mu'tezile'yi kendi metod ve silahıyla ret ederek susturmaya çalışan ve tenkid eden kelâm âlimlerinden biri sayılır.(Şeyhülislâm Esad Efendi, Risâle fi'htilâfâtü'l-Mâtürîdî ve'l-Eş'arî, İstanbul 1287, s. 278-287.27)

Mâtürîdî ise, Sünnî bir ortamda yetişmiştir. O, aşırılığa kaçmaksızın akla büyük değer

vermektedir. O, akli ve nakli de ayrı ayrı birer bilgi kaynağı olarak kabul eder. (el-Câbî, Bessam Abdulvehhab, el-Mesâilü'l-Hilafiyye beyne'l-Eşâire ve'l-Mâtürîdiyye, Beyrut 2003.) Çünkü o, Kur'ân'ı yine Kur'ân ile açıklarken, aynı zamanda akıl ve nakilden istifade etmeye de çalışır. Zira o, Ehl-i Sünnetin itikadî esaslarını akli ve nakli delillerle ispat etmeye gayret göstermektedir. Diğer taraftan itikadî esaslar konusunda aynı metodu Eş'arî'de de görmemiz mümkündür.

Gerek Mâtürîdî, gerekse Eş'arî, Allah'ın ezeli kelâmı, sıfatları, görülmesi/ru'yetullah, kulların fiilleri/ef'al-i İbad, büyük günah işleyenlerin durumu ve şefaahat gibi konularda aynı neticeye ulaşmışlar ve mezheplerinin genel prensiplerini ortaya koymuşlardır.

ES'ARİLERE GÖRE NÜBÜVVET İÇİN ERKEKLİK ŞART DEĞİLDİR

Nübüvvet konusu İslâm'ın en önemli inanç esaslarından birini, hatta bir bakıma en önemlisini oluşturur. İslâm düşünce tarihinde, nübüvvet çeşitli ekoller tarafından farklı anlaşılmıştır. Bu nedenle peygamberlerin cinsiyeti konusunda Mâtürîdîler ile Eş'arîler arasında ihtilaf vardır. Ehl-i Sünnetin her iki kolu peygamberin erkeklerden olduğunu kabul eder. Ancak Eş'arîler ise, kadınların da peygamber olabileceğini benimserler. Mâtürîdîler bu düşünceyi benimsemezler. Çünkü "Peygamberler ancak erkeklerden olur." diyen Mâtürîdîler Kur'ân-ı Kerim'den şu ayeti delil gösterirler:

"Senden evvel (peygamber olarak) gönderdiklerimiz şehir halkından kendilerine vahy eder olduğumuz erkek adamlardır."(Yusuf, 12/109; ayrıca bk. Nahl 16/43; Enbiya 21/7.)

İmâm Eş'arî ile kitap ve sünnetin zahirlerini kendilerine mezhep edinen birkaç âlim bazı ayetlere (Âl-i İmrân, 3/42; Meryem 19/16-19.) dayanarak Hz.Meryem'in nübüvvetine kail olmuşlardır. Kur'an'daki birkaç ayet ile istidlal ederek Hz. Meryem'in nübüvvetine kail olanlar, resûl ile nebi arasındaki farkı belirtirken "*Nebi, ister tebliğ memur olsun, isterse olmasın kendisine vahiy olunandır.*" tarifine dayandırmışlardır.(Bağçeci, Muhittin, Peygamberlik ve Peygamberler, İstanbul 1977, s. 73 vd.)

Bu duruma göre kadınlardan peygamberlikleri söz konusu olan altı kadın: Hz.Havva, Hz. Sara, Hz.Hacer, Hz.Musa'nın annesi, Firavunun eşi Asiye ve Hz. Meryem'dir.(Zebidi, Tecridi Sarih Tercümesi ve Şerhi, trc. Kamil Miras, Ankara 1971, IX/150) Hâlbuki Mâtürîdîler Kur'ân'da kadınlar ile ilgili vahyin diğer varlıklara gelen vahiy gibi telakki ederler, yani bunun nebevî bir vahiy olmadığını söylerler. Kadınlara gelen bu şey belki bir ihsandır, derler.

SONUÇ

Asli konularda yani tekvin, kader-kaza, kesb, kelâm gibi ve buna benzer daha sayılarını çoğaltabileceğimiz ihtilaflar olmayıp genellikle fer'i ihtilaflardır. Mâtürîdî'nin tâbileri, bazen imamlarını bırakarak Eş'arî'ye tabî oldukları gibi, Eş'arî'nin tâbileri de imamlarını muhalefet ederek, Mâtürîdî'lere uymaktadır. Ehl-i sünnet mezhepleri arasındaki fer'i hususlara itibar edilerek, onların birbirlerinden ayrıldıkları neticesine de varılmamalıdır. Çünkü asıl ayrılıklar, prensip ve metotlarda meydana gelen ayrılıklardır. Ayrıca bilinmelidir ki, Ehl-i sünnet ve'l-

Cemaat mezhebi, vacib, caiz ve mümteni olan konularda tamamen hem fikirdir. Fakat bu hususlara ulaştıran bazı metot ve prensiplerde ihtilaf etmişlerdir. Ehl-i sünnet mezhepleri dikkatlice araştırıldığı zaman şu üç zümreden teşekkül ettiği görülmüştür. Ehl-i hadis, aklî tefekkür ehli olanlar ve bu iki mezhebin ittifak ettiği Ebû Mansur el-Mâtürîdî ve Eş'arîdir.

Ehl-i Sünnet Kelâmının iki büyük ekolü olan Mâtürîdîyye ile Eş'arîyye mezhepleri arasındaki ihtilafı olarak görülen konularda, devamlı bir şekilde deliller ve karşı deliller ileri sürülerek bir mücadele içerisinde tez-antitez şeklinde devam etmiştir. Ayrıca ihtilaf konusu olan her mesele, taraftarlarının dayandıkları bir takım naklî ve aklî deliller ile ortaya konarak ispat edilmeye çalışılmıştır.

Bu iki mezhebin arasında ortaya konan meseleler İslâm'ın özgür düşünceye verdiği önemden kaynaklanmaktadır. **O halde şu sonuçları çıkarmamız mümkündür:**

1. Her iki mezhep arasındaki bu görüşler gelişmiş güzel olarak ve indi mülahazalar neticesinde ortaya konulmuş meseleler değildir. Fakat ortaya atılan görüşlerin ve konuların mezhep müntesipleri için fiilî ve amelî hayatlarıyla hiçbir ilgisi ve faydasının bulunmadığı, insanlar arasındaki tatbikatta her hangi bir karışıklığa sebebiyet vermediği görülmekte, sadece ve sadece bir kanaat olarak kaldığı gözlenmektedir.

2. Bu meselelerde sürekli olarak Mâtürîdîler bir tarafı, Eş'arîler karşı tarafı tutmuş değildir. Yani bu konularda birileri veya ötekileri şeklinde bir ayırıma gitmek ciddi boyutta yanlışları doğuracağı için çok dikkatli olmak durumundayız. Her ikisinin bir çatı altında bulduklarını ve burada kullanılan malzemenin bizi sonuca götürmesi noktasında hem fikir olmamız gerektiğini düşünebiliriz ve düşünmek zorundayız. Zira hemen hemen bir meselede Eş'arî görüşü benimseyen Mâtürîdî âlimleri olduğu gibi bunun tersi de mevcuttur. Mâtürîdî görüşü benimseyen Eş'arîlerin varlığı da söz konusudur. **Bu hususun örnekliğine baktığımızda, yıllarca Mâtürîdî olduğunu bildiğimiz Osmanlı medreselerinde hep Eş'arî mezhebine mensup âlimlerin eserlerini okumuşlar.** Bu âlimlerce bir konu ilgili doğru ve gerçek nerede veya hangi mezhebin düşünce yapısında olursa olsun hiç bir zaman fark etmemiş, ona meyletmişler; hatta "benim düşüncem" veya "meylim/kanaatım bu tarafta" demekten de hiç çekinmemişlerdir.

3. Eş'arîler ile Mâtürîdîler aynı şeyi düşünmekte, fakat fikirlerini değişik terimlerle anlatmaktadırlar. Mana bir, yalnız lafız farklıdır. Bu durumu İslâm'ın düşünmeye ne kadar geniş hürriyet ya da özgürlük verdiğinin açık bir göstergesi olarak görmek mümkündür. Dini hürriyet demek zaten tartışmanın olması demektir. Zira insanların anlayışları çok farklıdır, kavrayışları ve ortaya koydukları çözümler de hep farklı farklı olmuştur. Bazılarının "Dini mutlak kabul edeceksin", "hiç konuşmayacaksın", "hiç tartışmayacaksın" şeklindeki tasavvurları tamamen temelsiz ve dayanaksız bir iddiadır. Hatta böyle bir düşünce ise tamamen cehaletin bir ürünüdür. Dünyada din kadar veya dinin getirdikleri kadar konuşma veya tartışma mevzuu olmamıştır. Yukarıda kısaca temas ettiğimiz konuları ve belki de bu tartışmalar dinin geniş hürriyet boyutu içerisinde değerlendirilmelidir.

İnsanı sevindiren asıl mesele, Eş'arîler ile Mâtürîdîler arasında bu gibi ihtilafı konular olmakla

beraber, her iki mezhebe mensup insanların birbirlerini hiçbir zaman tekfir etmedikleri gibi, sapıklığa ve bid'ata nispet edecek kadar da ileri gitmemiş olmalarıdır. Her ikisi de Ehl-i sünnet çerçevesi içerisinde bulunmakta ve hatta bu iki mezhep zaman içinde düşünce itibarıyla birbiriyle kaynaşmış bir vaziyette görünmektedir. ***İhtilaf problem değil, hatta rahmet olabilir. Problem, ihtilafın iftiraka dönüştürülmesidir.***

(bk. Dr. Halil TAŞPINAR, Mâtürîdiye ile Eş'arîyye Mezhepleri Arasında İhtilaf mı? Suni Dalgalanma mı?, Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt X/1, s. 213-250, Haziran 2006).

AMELİ MEZHEPLER

Mezhepler hicrî ikinci asrın sonlarına doğru oluşmaya başlamışlardır.

Bugün İslâm âleminde "Ehl-i sünnet ve cemaat" dediğimiz "Resûlullah'ın ve ashabının yolunda yürüyen" müminlerin tâbi olduğu dört yaygın fıkıh mezhebi vardır.

Bugüne kadar yaşayıp gelen Hanefî, Mâlikî, Şâfiî ve Hanbelî mezheplerinin imamları sırayla:

- Ebu Hanife, Numan b. Sâbit (öl. 150 Hicri / 767 Miladi),
- Mâlik b. Enes (öl. 179/795),
- Muhammed b. İdris eş-Şafii (öl. 204/819),
- Ahmed b. Hanbel (öl. 241/855) dir.

Ancak Ehl-i sünnet câmiasında bu dört mezhepten başka mezhepler de vardır:

- Zeydiyye
- Caferilik
- Zahirilik
- İbn Teymiyye ve Vehhabilik

İsimleri zikredilen zevatın hepsi Ehl-i sünnetin göz bebeği, âlim ve fâdil kişilerdir. Yukarıda ismi sayılanlar dışında bazı mezhepler de, tâbilerinin az olması, mezhep taassubunun darbesine maruz kalmaları, âlim ve çalışkan talebeden mahrum bulunmaları... gibi sebeplerle mezhepleri çok yaygın olmamış, uygulamaları devam etmemiş, görüşleri eserlerinin sayfaları arasında kalmıştır.

1. İmam Ebu Hanife (80-150 H.) ve Hanefilik:

Bu günkü Irak toprakları içinde, Kufe de doğdu. Ömrünün çoğunu orada geçirdi. Küçük yaşta Kur'an ı hıfzetti/ezberledi. Bir Ramazan ayı içinde Kur'an ı birkaç kere hatmettiği, yani başından sonuna kadar okuduğu rivayet edilir. Ailesi, ipekli kumaş ticaretiyle uğraşmaktadır. Kendisi sahabe efendilerimiz görememiştir. Ancak onları gören Tabiilerden ders almıştır. Kufe de, Hz. Ali

birkaç yıl yaşamıştır. Ayrıca, Hz. Ömer in fıkıh öğretmesi için gönderdiği Abdullah b. Mes'ud da Kufe'de ilim öğretmiştir. Kufe, o zamanki Emevi Devleti nin başşehri olan Şam dan sonra müslümanların ikinci önemli şehridir (Mekke ve Medine nin konumları elbette hariç). Bu şehir bir ilim muhiti olmuştur.

Onun yaşadığı dönem, İslam da bütün tartışmaların yaşandığı, farklı görüşlerin mezhep haline geldikleri, önemli ve zengin bir dönemdir. Bu zaman diliminde, Ehli Sünnet, Şiilik, Haricilik, Mutezili akımlar doğmuştur. Birçok dini ilim dalı da bu dönemde bağımsız birer ilim dalı haline almışlardır: Hadis, Fıkıh, Tefsir, Kelam, Tasavvuf.. gibi. O da ilme yönelmiş ve Fıkıh ilminde (Hukuk ilminden biraz daha kapsamlı bir ilim dalı) karar kılmıştır.

Ebu Hanife nin fıkıhta, hüküm çıkarmada kullandığı metodu şöyledir:

- 1-Kur'an ile hüküm verirdi. Onda konuyla ilgili birşe bulamaz ise,
- 2-Allah Resulünün Sünnetine sarılırdı. Burada da bir hüküm bulamaz ise,
- 3-Sahabilerden dilediklerinin sözlerini alarak karar verirdi. Daha sonra,
- 4-Kıyas/İçtihad yapardı. Yani, önceki üç kaynağı kullanarak, diğer alimler nasıl karara varmışlar ise, o da kendi kararını verirdi. Hakkında nass bulunmayan meseleleri, aralarındaki ortak illet sebebiyle hakkında nass bulunan meselelere bağlamak..
- 5-İstihsan: Kıyasın uygulanamadığı yerlerde, başka bir araştırılmasıyla olur.
- 6-İcma': Ahmed b. Hanbel, sahabiden sonraki dönemlerde mümkün olmadığını söyler..
- 7-Örf: Hakkında nass bulunmayan meselelerde, müslümanların teamülü demektir.

Ebu Hanife ye nisbet edilen bir iki küçük risale vardır. Bunlar Kelam ilmine ve öğüt içeren eserlerdir. Kaderiyye nin görüşlerini reddetmek için yazılmışlardır. İmam Azam fıkha dair bir eser yazmamıştır.

Onun fikhini ve ilmi çalışmalarını unutulmaktan kurtaran iki talebesi olmuştur:

- 1- Ebu Yusuf –Yakub b. İbrahim el Ensari- (öl. 182). Abbasilerin en güçlü halifelerinden Harun er Reşid onu Bağdad ın başkadısı olarak atamıştır.
 - a. Kitabul Asar
 - b. İhtilafu Ebu Hanife ve İbn i Ebi Leyla (Zamanın baş kadısı)
 - c. er-Redd ala Siyeril Evzai
 - d. Kiatbul Harac
- 2- Muhammed b. El Hasan eş Şeybani (öl. 189). Bütün bölümlerini içine alacak şekilde fıkıhı ilk tedvin eden bu zattır.
 - a. el-Asl (el-Mebsut)
 - b. ez-Ziyadat
 - c. el-Cami'us Sagir / --Kebir
 - d. es-Siyer'us Sagir / --Kebir

Hanefi Mezhebinin Yayıldığı Ülkeler:

İmam A'zam Ebu Hanife nin mezhebi Abbasi Devleti nin (750-1258) hakim olduğu bütün ülkelerde yayılmıştır. Hanefilik, bu dönemde hem devletin resmi mezhebi, hem de halkın benimsediği bir mezhep olmuştur.

Daha sonra resmi mezhep olarak Mısır a gelmiş fakat halkın bütünü üzerinde etkili olamamıştır. Fatimiler Mısır ı işgal edince, yerine Şii-İmamiyye mezhebini hakim kılmışlardır.

Eyyübilerin bir döneminde (1200 lü yıllar), Nureddin eş-Şehid Hanefi Mezhebini halkın arasında yaymaya çalışmış, bu mezhep için medreseler yaptırmıştır.

Kavalalı Mehmet Ali Paşa (öl. 1849) Mısır a hakim olunca Hanefi Mezhebini resmi mezhep olarak ilan etmiştir. Hanefi Mezhebi, Mısırdan daha batıdaki, Tunus ve Cezayir gibi ülkelerde yaygın değildir. Buralarda Maliki mezhebi yaygındır.

Osmanlılar zamanında, imparatorluğa dahil bütün ülkelerin resmi mezhebi Hanefilik olup hükümler ve fetvalar bu mezhebe göre verilirdi.

Dünyadaki müslümanların yaklaşık üçte ikisi Hanefi Mezhebinden olduğu söylenmektedir.

İmam Şafii (150-204) ve Şafiilik:

Şafi Mezhebi Hakkında Genel Bilgiler

Şüphe yok ki Şafi mezhebi hakkında bilgi vermek İmam ı Şafi'den bahsetmekle mümkün olmaktadır. Şimdi hem İmam ı Şafi hakkında, hemde Şafi mezhebi hakkında bilgiler verelim. İmam Şafi'ye nispetle anılan Şafi mezhebi, Hanefi mezhebinden sonra en fazla tabi olunan fıkıh mezhebidir. Şafii mezhebinin kurucusu olan İmamı Şafii Hicri 150/767 yılında Gazze'de doğmuştur. Daha çok küçük yaşta babasını kaybeden İmam Şafii hazretleri zamanının değişik ilim merkezlerinde en iyi şekilde tahsil görmüştür. Rey ekolünün karşısında hadis ekolünün temsilcisi olan İmam Şafii hazretleri, İmam Malik, Ahmed b. Hanbel ve İmam Muhammed gibi birçok diğer mezhep imamlarıyla da görüştü ve onlardan istifade etme imkanı bulmuştur. İmam Şafii ilk başta Bağdat'ta İslami fıkıh konularında ilk görüşlerini ortaya koymuştur ve bu görüşler **Şafi mezhebinde** imamın eski görüşlerini ifade etmek için "**eski mezhep**" diye anılmıştır. Sonra Hicri 200 yılında Mısır'a göç eden **İmam Şafi** burada sonraları "**yeni mezhep**" diye anılacak görüşlerini ortaya koymuştur. İmamın bu eski ve yeni görüşlerinin ayrılması imamın ilminin zirveye çıktıktan sonra vermiş olduğu fetvaları ifade etmektedir. İmam **Şafi** ilk olarak fıkıh usulüne dair görüşlerini içeren er-Risale isimli eserini kaleme alarak fıkıhtaki usulünü ortaya koymuştur. İmam Şafii'nin el-Hucce adlı eseri eski mezhebine ait görüşlerini, el-Ümm ise yeni mezhebine ait görüşlerini içermektedir. İmam Şafii Hicri 204 yılında Mısır'da vefat etmiş ve orada Karafe denilen yere defnedilmiştir.

Şafi Mezhebinin İlmî Yaklaşımı

Şafi mezhebi hadis ve kıyasa meselelerin çözümünde büyük önem vermiştir. **Şafii mezhebinde sahabe sözünün de önemli bir yeri bulunmaktadır.** Başka bir delilin bulunmadığı yerde sahabe sözü de Şafii mezhebinde delil olarak kabul edilmiştir. Şafii mezhebinin çoğalmasında Eyyubiler'in ve yargıçların dört mezhebe göre atanmasını emretmekle beraber Şafii mezhebine daha fazla değer veren Memluk sultanı Baybars'ın büyük katkıları olmuştur. Hanefi mezhebinden sonra en çok tabi olunan Şafii mezhebi Mısır, Irak, Endonezya adaları, Suriye, Ürdün başta olmak üzere zamanımızda Anadolu'nun doğusu, Kafkasya, Azerbaycan, Hindistan, Filistin, Seylan ve Malaya Müslümanlarının çoğunluğunu teşkil etmektedir.

Hanbeli Mezhebi Hakkında Genel Bilgiler

Hanbeli Mezhebinin büyük imamı Ahmed b. Hanbel'e nispet edilen **Hanbeli** mezhebi, diğer üç değerli fıkıh mezhebinin (Şafi, Hanefi, Maliki mezheplerinin) tarihi olarak sonuncusudur. Yani İslam aleminde Hanbeli mezhebi Şafi, Hanefi, Maliki mezheplerinden sonra ortaya çıkmıştır. Mezhebin kurucusu olan Ahmed b. Hanbel Hicri 164/780 yılında Bağdat'ta dünyaya gelmiş 241/855 yılında doğduğu yer olan Bağdat'ta Hakkın rahmetine kavuşmuştur. Zamanının değerli alimlerinden ilim öğrenen Ahmed b. Hanbel özellikle hadis ilmiyle meşgul olmuştur. Bu sebeple uzak yerlere hadis rivayeti için hadis yolculukları yapmıştır. Sonra bu yolculukların sonucunda ulaştığı rivayetleri meşhur kitabı Müsnedin de bir araya toplamıştır. **İmam Şafii'den uzun seneler ders alan Ahmed b. Hanbel, Hanefi mezhebinin değerli müçtehitlerinden Ebu Yusuf'tan da istifade etme imkanı bulmuştur.**

Hayatındaki önemli hadiselerden biri de Halife Me'mûn'un ortaya attığı Kuran'ın mahluk olduğu fikrini savunmadığı gerekçesiyle işkenceye tabi tutulmasıdır. Fetva ve mezhebiyle alakalı usulü yazmaktan ziyade topladığı hadisleri yazmış ve mezhebinde de daha çok senedi sahihse hadislerle amel etmiştir. Zamanı geldiğinde istihsanla da amel eden Hanbeliler sedd-i zerayi prensibini en çok çalıştıran mezhep mensuplarıdır.

Hanbeli mezhebi diğer üç değerli fıkıh mezhebinden sonra ortaya çıkmasının da tesiriyle bağlı en az olan fıkıh mezhebidir. Suudi Arabistan başta olmak üzere Irak, Suriye, Filistin ve Mısır'da Hanbeli **mezhebi** Müslümanlar tarafından bir hayli kabul görmektedir.

Maliki Mezhebi Hakkında Genel Bilgiler

İmam Malik'e nispetle anılan Maliki mezhebi Medine merkezli ve Hicaz fıkının sistematik bir hale getirilmesiyle ortaya çıkmış olan bir fıkıh mezhebinin ismidir. Maliki mezhebinin kurucusu İmam Malik 93/711 yılında Medine'de doğmuş 179/795 yılında aynı şehirde vefat etmiştir.

Medine’de zamanının değerli alimlerinden ders alan İmam Malik belli bir zaman sonra Peygamber mescidinde dersler okutmaya başlamıştır.

Yaşamı boyunca Medine’de kalan İmam Malik’in fıkhnın yapısında bu Medine’nin çok önemli bir yeri vardır. Diğer mezheplerden ayrı olarak Medine halkının amelini hüküm çıkarmada bir delil olarak kullanır. **Maliki mezhebinin oluşmasında İmam Malik’in Mescid-i nebi’de yaptığı derslerin büyük rolü bulunmaktadır. Derslerinde Ebu Hanife’nin ders halkasının tersine, talebeleriyle meseleleri tartışma ve fikir alışverişinde bulunma yerine sadece bilgi verme anlatma metodunu uygulamıştır. Bu sebeple devrinde mezhep tam sistematik hale gelememiş, bunu öğrencileri yapmıştır.**

Maliki mezhebi hadislerin yanında, maslahatı, istihsanı ve istishabı da fıkhi konuları çözerken dikkate almıştır. **Sahnun’un el-Müdevvene isimli eseri Maliki fıkhnındaki en önemli eserdir.** Zira Muvatta’yı bizzat İmam Malik kaleme almış olmasına rağmen bu kitap fıkıh sistematığına göre kaleme alınmamıştır. Bu sebeple bütün fıkhi konuları içermemektedir. Ancak el-Müdevvene İmam Malik’in ve mezhebin değerli müçtehit alimlerinin fikhî görüşlerini sistematik bir tarzda işlemektedir.

Maliki mezhebi daha çok İmam Malik’in talebeleri vasıtasıyla Mısır, Kuzey Afrika ve Endülüs’te yayılmıştır. Bugün de Afrika’nın kuzeyi ve batısındaki Libya, Trablus, Tunus, Cezayir, Fas, Merakeş, Sudan ve Afrika sahillerinin çoğunluğu Maliki olup, Irak, Suriye, Hicaz ve yukarı Mısır’da da bağlıları bulunmaktadır.

Ehli sünnet ve Şia

Ehli Sünnet: Hz. Peygamber (s.a.s.)’in sünnetine ve ashâbının (r.a) yoluna bağlı olan ve onların izlediği dini yol ve metodu benimseyenler. Kitap ve Sünnet üzerinde ittifak etmiş, ihtilâf ve tefrikadan sakınmış, dinde münakaşaya sebep olan hususlarda akli değil, Kitap ve Sünneti kaynak alan, nasları esas kabul eden topluluk. Hz. Peygamber (s.a.s.)’in sünnetine tâbi olanlara ehli-sünnet; onun sahâbîlerini âdil kabul ederek onların din hususundaki metodunu takip edenlere de ehli-cemaat ikisine birlikte "ehli-sünnet ve'l-cemaat" denilmiştir. "Ehl-i sünnet ve'l-cemaat" tabiri ile ifade edilen müslüman topluluğun, sünnet ve cemâata tabi olmak gibi ayırıcı iki önemli özelliği vardır. Kur'an farzı, vâcibi tayin etme, helâli, haramı belirleme açısından Allah'ın hükmü ile, Rasûlünün hükmünü, iki temel esas kabul etmiştir. "Allah ve Rasûlünün yoluna aralarında hüküm vermesi için davet olunduklarında, inananlar; "dinledik ve itaat ettik" diye cevaplar. İşte ancak bunlardır kurtulanlar" (en-Nûr, 24/5).

Hz. Peygamber (s.a.s.), "size emrettiklerimi yerine getirin, yasaklarını da gücünüz yettiğince terk edin" buyurmuştur (Müslim, 412, İbn Mâce, Mukaddime, 1). Sünnete bağlılık, dinî bir zorunluluktur. Kur'an bize yeterlidir düşüncesiyle sünneti ihmal etmek tarih boyunca bütün

bid'at fırkalarının ortak özelliği olan gizli bir hıyanet çeşididir. Hz. Peygamber (s.a.s.) bu durumun ileride ortaya çıkacağını haber vererek, dinî hiçbir kaygısı olmayan bu insanlardan bizi sakındırmıştır. "Tok karınlı, koltuğuna yaslanıp size "Kur'an yeterlidir; Kur'an neyi helâl kılmışsa onu helâl bilin, neyi haram kılmışsa onu haram bilin" diyen adamların çıkması yakındır. Haberiniz olsun, dikkatli olun: Bana Kur'an ile birlikte (hüküm bakımından) onun bir benzeri (sünnet) de verilmiştir" (Ebû Dâvûd, Sünne, 6, Ahmed b. Hanbel, IV, 131).

Hz. Peygamber (s.a.s.) "Ümmetim yetmiş üç fırkaya ayrılacak, bunlardan bir topluluk hariç hepsi cehennemliktir" buyurmuştur. O topluluğun kimler olduğu sorulunca "benim ve ashabımın yolunda olanlar" diye cevaplamıştır. Bir rivâyette "cemaât" denilmiştir. Hz. Peygamber (s.a.s.) bir hadis-i şerifinde şöyle buyurur: "Ümmetim, sapıklık üzerinde bir araya gelmez. İhtilâf gördüğünüz zaman size sevâdu'l a'zam (en büyük olan ve hak üzere bulunan topluluğa katılmayı) tavsiye ederim" (İbn Mâce. Fiten. 8). Sevâdu'l-a'zam: Sırât-ı Müstakim metodunu benimseme hususunda görüş birliği içinde bulunan topluluk olarak tefsir edilmiştir (İbnü'l-Esir, en-Nihâye, II, 419).

Hz. Peygamber, cemaâta, sevâdu'l a'zama tabi olunmasını emretmiştir. **Cemaât; ilk dönemde, sahabîler; sonraki dönemlerde ise sâlih amel sahibi bilginlerdir.** Abdullah b. Mübarek'e cemaat kimlerdir? denilince "Ebû Bekr, Ömer (r.a.)dır" diye cevap vermiş, "Onlar öldü", denilince de yine "falan ve falandır" demiştir. Onlar da öldü, denilince "işte şu Ebû Hamza es-Sekkerî cemaâtdır" der (Tirmizî, Fiten, 7). İmâm Tirmizî şöyle der: **Âlimler, cemaâtı şöyle tarif etmişlerdir: "Ehl-i fıkıh, ehl-i ilm ve ehl-i hadis cemaâttir"** (Tirmizî, Fiten, 7). Bu anlamıyla, âlimler cemaâtının sapıtması mümkün değildir. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.s.) **"Allahu Teâlâ ümmetimi sapıklık üzerine bir araya getirmez. Allah'ın rahmet eli cemaâttedir. Kim cemaâttten ayrılırsa; cehenneme atılacaktır"** (Tirmizî, Fiten, 7) diye buyurmuştur.

Şehristânî'nin tarifine göre "cemaât, bir sünnet ve metod üzerinde ittifak etmiş insanlar topluluğudur" (Şehristânî, el-Milel, 1, 47).

İslâm tarihinde ilk defa cemaât kelimesinin meşhur olması, Hz. Hasan (r.a.)'ın hilafeti Hz. Muaviye (r.a.)'a devretmesi yılında olmuştur. Müslümanların birliğini temin ettiği için bu yıla "senetü'l-cemâa" (birlik yılı) denilmiştir. Müslümanlar Hz. Peygamber (s.a.s.) vefat ettiğinde her bakımdan emniyete alınmış, düzenli bir sosyal yapıya sahiptiler. Ancak Hz. Osman'ın şehid edilmesi (ö.35/656) sonucu ortaya çıkan olaylar müslümanların zihinlerinde bir takım yeni soruların oluşmasına yol açtı. Sahabîler öldürülmüş, hilâfet meselesi gündeme gelmişti. Öldürülen müslümanların durumlarının ne olduğu ve bu olaylarda kaderin tesiri meselesi gibi itikâdı meseleler konuşulur oldu. Hz. Ali ile Hz. Muâviye arasındaki hilâfet meselesi ve bunun sonucu ortaya çıkan savaşlardan sonra, her iki tarafın sempatizanları arasındaki siyâsi sürtüşmeler söz konusu olmaya başladı. Yahudi, Hristiyan ve Mecusilerin müslüman olması ve İslâm kültürüyle tanışması sonucu, onların kültürlerindeki meselelere İslâmî nassların mütekebbiliyet meselesi tartışmaları başladı. Bütün bu meseleler taraflar arasında ifrat ve tefrit nedeniyle büyük uçurumlar ortaya çıkardı. Bunlara karşı sahâbîlerin çoğunluğu mutedil bir yol takip ederek cemaâtın birliğini muhafaza etmeye, siyasi meselelerde aşırı taraf olmamaya

çalıştılar. Bu zümrenin ilk mümessilleri olarak, Abdullah b. Ömer (r.a.) (74/693); İbrahim en-Nehaî (96/714); Hasan'ül-Basrî (110/728) ve İmam-ı Âzam Ebû Hanîfe (150/767) sayılabilir.

Kısaca ehl-i sünnet: Selefiyye, Mâtûridîyye ve Eş'âriyye olarak metod bakımından üçe ayrılmaktadır. Yukarıda da işaret edildiği gibi selefiyye, yorum ve teşbihe kaçmadan nasları olduğu gibi kabul edenlerin mezhebidir. Meselâ İmam Malîk: "Şüphesiz ki Rabbiniz Allah, gökleri ve yeri altı günde yarattı, sonra da Arş üzerinde istivâ etti" (el-A'râf, 7/154) âyetinin tefsirinde: "İstivâ malumdur, keyfiyeti ise meçhuldür. Bu konuda soru sormak bid'attır" demiş, teşbih ve te'vile gitmemiştir (Kurtubî, Tefsir, V11,217-218). İmam Mâtûrîdî ve Eş'arî'nin temsil ettiği ehl-i sünnet-i âmme ise, Cenab-ı Hakki mahlukata benzetmekten tenzih gayesiyle müteşâbih nasları te'vil etmişlerdir. Arş üzerinde istiva etti sözünü "Arşda hükümler oldu" Allah'ın eli sözünü Allah'ın kudreti ve rahmeti olarak te'vil etmeleri gibi.

Öte yandan mezhepler, siyâsi fıkhi ve itikâdî olarak birçok meselede birbirleriyle bağlantılıdır. Aynı mezhep içinde birçok farklı eğilimler bulunabilmektedir. Meselâ; Fıkhi, ameli konularda Sünnîlerin önemli bir kısmı, Hanefî'dir. Hanefîlerin büyük çoğunluğu itikâdî konularda Mâtûridî'dirler. Ehl-i Sünnetten Şafîi ve Malîki olanların çoğu itikatta Eş'ârî, Hanbelîler ise genelde Selefidirler.

Ebû Hanîfe, Mâlîk, Şâfîi, Ahmed b. Hanbel, Mâtûridî, Eş'ârî, Ebû Bekr el-Bakillâni, Abdulkâdir el-Bağdâdi, İmam'ül-Harameyn el-Cüveyni, İmam Gazzâlî, Fahreddin er-Râzî ve Nasıruddin el-Beyzâvi gibi âlimler, ehl-i sünnetin önde gelen simâlarıdır.

İslâm dünyasının büyük bir çoğunluğunu oluşturan Sünnîlik sadece bir isim, sıfat veya mezhep değil, bütünüyle bir yaşam tarzıdır ki, tamamen Kitap ve Sünnete uygun olarak İslam'ın hayata tatbikidir.

İtikadda orta yol, ehl-i sünnetin yoludur. Ümmet-i Muhammed (s.a.s.)'in ana özelliği, itidaldır. Cenab-ı Hak, bunu şu şekilde belirtiyor: "İşte böylece biz, sizi orta (dengeli) bir ümmet yaptık" (el-Bakara: 2/143).

İmam Tahâvî, ehl-i sünnet yolunu şöyle özetlemektedir: Bu din, ifratla tefritin ortası, teşbihle ta'tilin ortası, cebr ile kaderciliğin ortası, ümitsizlikle aşırı güvenin ortası, korku ile ümidin ortası bir yoldur. İşte dinimiz, zâhiren ve bâtinen budur. Tefrika görüşlerden, merdûd mezheplerden, müşebbihe, mûtezile, cehmiyye, cebriyye, kaderiyye v.s. gibi ehl-i sünnet ve'l cemaat'e muhalefet eden, dalâlete sapan mezheplerin görüşleri ehl-i sünnet âlimlerince incelenmiş ve delillere dayanan ikna edici cevaplar verilmiştir (Tahâvî, Şerhû akiteti't- Tahaviyye, 586-588).

Şia Mezhebi

Hz. Peygamber'in vefatından sonra İmametin Hz. Ali ve evlatlarına ait bir hak olup nass ve tayinle gerçekleşeceğini iddia eden birbirlerinden farklı mezheplerin müsterek adı.

Sîa kelimesi Arapçada şe-ye-a kökünden firka, bölük, taraftar, yardımcı, bir kimseye uyan ve yardımcı olan manalarına gelen bir kelimedir. Kur'ân-i Kerîm'de degisik yerlerde geçen bu kelime (bk. el-En'am, 6/65, 159; el-Hicr, 15/10; Meryem, 19/69; el-Kasas, 28/4, 15; er-Rûm, 30/32; Sebe, 34/54; el-Kamer,54/-51; es-Saffât, 37/83) Arapçada daha çok taraftar anlamında kullanılmisttir. Genel olarak halife Osman b. Affan'in öldürülmesinden sonra meydana gelen olaylarda Ali b. Ebi Talib tarafini tutan, onunla birlikte düsmanlarına karsi savasan ve mücadele edenlere Ali b. Ebi Talib'in taraftarlari (Satu Ali b. Ebi Talib) denildiği görölmektedir (es-Sehristan, el-Milel ve'nNihal, I, 146). Sîa kelimesinin bu manada kullanilisi genel olarak Hz. Hüseyin'in 10 Muharrem 61/10 Ekim 681 tarihinde Kerbelâ'da şehid edilisinden sonraya kadar devam etmisttir. Kerbelâ hadisesinden bir süre sonra Sîa kelimesi bir terim olarak Emevilere karsi Hz. Hüseyin'in intikamini almak, Hz. Ali ve soyunun haklarini aramak, onun nesline yardım etmek için bir araya gelenleri ve onlara taraftar olanlari ifâde etmeye baslamisttir.

Sîa'nin ne zaman dogdugu konusu oldukça ihtilaflidir. Sii kaynaklar, Hz. Peygamber zamanında, Ali b. Ebî Talib'i diger sahabelerden üstün gören ve onu halifelige en layik sahabi olarak kabul eden Ebu Zer el-Gifarî, Selmân el-Farisî, Mikdad b. el-Esved gibi ashabin ilk sîiler oldugunu, bu bakimdan Sîa'nin Hz. Peygamber devrinde dogdugunu belirtmektedir (bk. En-Nevbaht, Firaku's-sîa, Necef 1368, 39-40). Fakat Hz. Ali'yi üstün ve faziletli gören bu grup ile daha sonra mezhep olarak tesekkül etmis olan Sîa'nin Hz. Peygamberin vefatini takiben, Hz. Ali'nin mesru halife oldugu iddiasıyla dogan tamamen bir siyasi hareket olarak çiktigi iddiası (bk. Bernard Lewis, the Origins of Ismailism, Cambridge 1940, 23 ve Ahmed Emin, Fecrul-Islâm, Kahire 1964, 266 vd.) yaninda Hz. Osman'in öldürülmesinden sonra (bk. J. Wellhausen, el-Havâric ve's-Sa, Kahire 1968, 146) veya Hz. Ali'nin halifeligi esnasında özellikle Camel ve Siffin savaslarini takiben (bk. Ibnü'n-Nedim, el-Fihrist, Beyrut 1954, 175) yahut Hz. Ali'nin öldürülmesi ve cemaatin Muaviye b. Ebi Süfyan'a beyat etmesi ile dogdugu (bk. Taha Hüseyin, el-Fitnetu'l-Kübra, II, Kahire 1966, 175) ileri sürülür. Bütün bu olaylar Sîa'nin ortaya çikis zamanini kesin olarak belirtmeseler de olayların hepsinin Sîa'nin gelismesinde müessir oldugu görölmektedir.

Sîa en erken, Hz. Hüseyin'in sehâdetinden sonra siyasî bir egilin olarak kamuoyu olusturmaya baslamisttir. Özellikle 65/684 yıllarında ortaya çikan ve Hz. Hüseyin'in intikamini almak üzere toplanan, onu davet ettikleri halde yardımsiz biraktıkları için izdirap duyan ve tevbe eden Kûfelilerin olusturdugu Tevvâbin hareketi, Sîa'nin bir terim haline gelisinin ve Islâm içinde bir kitlelesme hareketinin baslamasinin ilk belirtilerinden biri olarak kabul edilebilir.

Sîa'nin bütün firkalarında ilk ve ihtilafsiz Imam Hz. Ali'dir. Onun ölümünden sonra imamet görevi ogullari Hasan ve Hüseyin'e intikal etti. Hüseyin b. Ali'nin ölümünden sonra imamet oğlu Ali b. Hüseyin Zeynü'lAbidin'e geçti. Emevilere karsi Muhammed b. el-Hanefiyye'nin imametini savunanlar da, onun ölümünden sonra Ali b. Hüseyin'e bağlandılar.

Böylece imamet hemen tamimiyle Hz. Ali'nin, Hz. Hüseyin'den gelen evlâtlarına intikal etmis oldu.

Kerbelâ'da katliamdan kurtulan Ali b. Hüseyin, Medine'ye intikal ettikten sonra siyasetten tamamen uzaklasarak ölümüne kadar (95/713) ilimle mesgul oldu ve çevresindeki insanlari

yetistirmeye gayret etti. Daha sonra imâmeti devam ettiren büyük oğlu Muhammed el-Bâkir ölümüne kadar (114/733) babasının prensiplerini izleyerek ilmî konularla mesgul oldu ve çevresindeki mensuplarını korumak için siyasetten uzak kalmaya çaba sarfetti. Altıncı İmam Ca'fer es-Sâdik gerçekten alim ve faziletli bir kisiydi.

Devrinde birçok kimse kendisinden istifade etmiştir. Bu imamin devrinde, İslâm tarihinde, Hz. Hüseyin'in şehadetinden sonra Emevilere karşı, Ehl-i Beyt adına ilkdefa ayaklanan Zeyd b. Zeynül-Abidin'dir.

Zeyd b. Zeynelâbidin'in ölümünden sonra Carudiyye, Süleymaniyye, Batriyye gibi çeşitli fırkalara ayrılan Zeydîyye mensupları uzun süre dâgindik halde kalmışlardır. Abbasi halifelerinin siyasî otoritelerinin zayıflamasından faydalanarak Yemen ve Taberistan'da ayaklanarak muhtelif devletler kurmuşlardır. Hazar denizinin güneyinde Taberistan'da kurulan zeydî devleti 305 (917) yılına kadar varlığını sürdürmüştür. Yemen Zeydîliği ise günümüze kadar varlığını muhafaza edebilmiştir. VI/XII. yüzyıldan itibaren sınırlarını Tihâme'ye kadar genişleten Zeydler daha sonra Osmanlı hakimiyetine girmişlerdir. Günümüzde Yemen'in resmî mezhebi Zeydîyedir. İmâmet konusunda daha mutedil bir yol izleyen bu fırka mensupları büyük günah işleyenler hakkında daha çok Haricilik ve Mutezile'nin tesiri altında buldukları için bu tip kimselerin tam anlamıyla tevbe etmedikçe Cehennemde ebedi kalacakları görüşündedirler. Fikih konusunda genel olarak, Ehl-i Sünnet mezheplerinden Hanefîliğe yakın bir yol izlerler.

Sîa fırkaları arasında müsterek nokta İmamet esasıdır. Düşüncelerine göre Cenab-i Hak Hz. Peygamber'i İslâm dinini yaymak için göndermiş, o da peygamberlik görevini yerine getirerek yirmi üç sene süreyle Allah'ın dinini nesretmiştir. **Hz. Peygamber'in inanç ve amel yönünden yirmi üç sene zarfında gerçekleştirdiği islah hareketinin O'nun ölümü ile ortadan kalkması Allah'ın hikmetine uygun düşmez.** Bu sebeple Hz. Peygamber'in faaliyetlerinin bosa gitmemesi ve devam etmesi için nübüvvetle eş değer olan bir imamet müessesesi gereklidir. İslâm dünya durdukça devam edecek bir ilahî din olduğuna göre bütün zamanlar boyunca, Hz. Peygamber adına dinî konulara çözüm getirecek ve İslâm ümmetini yönetecek bir imama zaruri olarak ihtiyaç vardır. Bu imamin Hz. Peygamber'in neslinden olması gereklidir. İmamların ilki Ali b. Ebi Talib'dir.

Günümüzde İslâm dünyasının muhtelif yerlerinde Sîa mevcudu kesin bir istatistik bulunmamasına rağmen %7 - %9 arasında tahmin edilmektedir.

Şia'nın Ehl-i Sünnet'e Muhalif Bazı İtikadî Görüşleri

Şiilik bir tepki hareketidir. O nedenle doğru düşünmesi, dengeli karar vermesi, dünya konjonktürüne göre bir yol takip etmesi mümkün değildir.

Şia'nın İslâm'daki yeri ve Ehl-i Sünnet karşısındaki konumu hakkında öteden beri farklı yaklaşımlar söz konusu olmuştur. Bazıları Sünnî mezhepler ile arasındaki ihtilâf noktalarının önemsiz olmasından hareketle Şia'nın da hak bir mezhep olduğunu savunurken, bazıları da söz

konusu ihtilâfların çok daha derin olduğunu ileri sürerek bu mezhebin firak-ı dâileden olduğu kanaatini seslendirmişlerdir. Biz makalemizde bugüne kadar Şia ve Ehl-i Sünnet arasında ihtilâf konusu olmuş temel meselelerde Şia'nın görüş ve yaklaşımlarını ortaya koyacak ve şer'î kriterler açısından bunların kısa bir değerlendirmesini yapacağız.

Sözlük mânâsı itibarıyla, grup, taraftar, yandaş ve yardımcı gibi mânâlara gelen şia kelimesi, terim olarak Allah Resûlü'nün (sallallâhu aleyhi ve sellem) vefatından sonra imametin Hz. Ali (radiyallâhu anh) ve onun soyundan gelen kimselere ait olduğunu savunan ve Hulefa-i Raşidin'in hilafetini reddeden Hz. Ali taraftarlarını ifade etmektedir.¹

Şia'nın ilk olarak ne zaman ortaya çıktığı hakkında farklı yaklaşımlar söz konusu olmuştur. Resûl-i Ekrem'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) vefatından sonra yapılan ilk halife seçimi, Hz. Osman'ın şehit edilmesi, Sıffin Savaşı ve Kerbela faciası, Şia'nın teşekkülü için başlangıç olarak gösterilen hâdiselerdir. Hattâ Şia'nın ortaya çıkışını Allah Resûlü'nün (sallallâhu aleyhi ve sellem) hayatı seniyelerine kadar götürülenler de olmuştur.² Muhtemelen Hz. Ali ve Ehl-i Beyt hakkında varid olan nebevî iltifatların yanısıra meydana gelen diğer hâdiseler Şiiliğin temellerini oluşturmuş ve Kerbelâ hâdisesi de, onun bir mezhep durumuna gelmesinin önünü açmıştır.

Fakat bütün bu hâdiselerin yanısıra, Şiiliğin ortaya çıkışında bazı İslâm düşmanlarının fitne ve fesatlarıyla yabancı kültürlerin ciddi tesirinin olduğu da ifade edilmiştir. İbn Hazm ve Makrizî gibi bazı İslâm tarihçilerinin, Şia'yı, Perslerin İslâm'ı içinden yıkmak için düzenledikleri bir hareket olarak değerlendirdiklerini de burada ifade etmek gerekir. Ayrıca İslâm ulemasının yanısıra çok sayıdaki müsteşrik de, Şiilik hareketini Pers temellerine dayandırmıştır. Bazı araştırmacılara göre ise Şia'nın ortaya çıkmasındaki en önemli etken, Yahudi asıllı İbn Sebe ve yandaşlarının çalışmalarıdır. Bunların yanı sıra Şia'nın temel itibarıyla, Yahudi, Hint ve Hristiyan düşüncesine dayandığını savunan âlimler de olmuştur.³ Bu açıklamalardan da anlaşılacağı üzere Şiilik, ortaya çıkış süreci ve gerekçeleri itibarıyla daha ziyade siyasî bir hareket görüntüsü vermiştir.

1) İmamet/Hilâfet

Şia, Ehl-i Sünnet'e göre fer'î bir mesele olan imameti, itikat ve ibadet esaslarından birisi hâline getirmiş; hatta onu, doktrinlerinin temeline ve merkezine koymuştur. Bu yüzden İsnâşeriyye Şia'sı, İmâmiyye olarak da isimlendirilmiştir.

Şia, toplumun her zaman Allah (celle celâluhu) tarafından tayin edilmiş bir imama ihtiyaç duyacağını söylemiş ve bu imamı da Hz. Peygamber'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) varisi olarak görmüşlerdir. Onlara göre imam, seçimle değil, ilâhî tayinle başa gelmektedir. Dolayısıyla imam, tıpkı peygamber gibi masum olup, büyük ve küçük günahlardan korunmuştur. Biraz daha açacak olursak imamlar, özel ve ilâhî bilgiyle donatılan, insanların dünya ve âhiretle alâkalı ihtiyaç duydukları bütün bilgilere sahip olan ve kendilerinden mu'cizeler sâdır olan kimselerdir. Bu itibarla insanlar arasında imamdanda daha faziletli ve daha üstün kimse yoktur. Kur'ân'ın hakkıyla anlaşılması da imamların izahıyla mümkündür. Dahası imamlara teşri yetkisi verilmiş, onların söz ve fiilleri bağlayıcılık açısından Allah Resûlü'nün (sallallâhu aleyhi ve sellem) söz ve fiilleriyle aynı derecede görülmüştür. Zîrâ onlar imamın da meleği görmeden "vahiy" alacağını ileri

sürmüşlerdir. Dolayısıyla Şia'ya göre imamet, bir yönüyle nübüvvetin devamı mahiyetindedir. **İmam ile Resûl arasında tek bir fark vardır ki, o da imama Kitap verilmemesidir.**⁴

Şia'nın muteber saydıkları kitaplarında, imamların nebi ve resûllerden daha üstün olduğuna dâir ifadeler de bulunmaktadır. Hattâ onların bazı kitaplarında, imamlarını Allah Resûlü'nden (sallallâhu aleyhi ve sellem) üstün tuttuklarına dair rivayetlere bile yer verilmiştir. Misal olması açısından Humeynî'nin şu sözünü nakledebiliriz: "İmamların öyle bir makam ve derecesi vardır ki, oraya ne mukarreb bir melek ne de gönderilmiş bir peygamber ulaşabilir."⁵ Daha da ötesi bazı Şia âlimleri, imamların insanların ömür ve ecellerini, Cennet ve Cehennem'dekileri, yer ve göklerde bulunanları bildikleri, kulların içlerinde gizlediklerine vakıf oldukları, onların mü'min ve münafıkları hemen birbirinden ayırabilecekleri, peygamberlerin bildikleri bütün ilimlerde imamların da onlara ortak oldukları, imamların ancak kendi ihtiyarlarıyla ölecekleri, meleklerin onların evlerine girerek kendilerine haber getirdiği, meleklerin onlara itaat ettiği, onların Allah'la (celle celâluhu) insanlar arasında vasıtalar olduğu, insanların hak adına sahip olduğu her şeyin imamlardan geldiği ve onlardan gelmeyen her şeyin de bâtil olduğu gibi sıfatları imamlarına yakıştırmaktan da kaçınmamışlardır.⁶

İmametle ilgili olarak, kabirde sorulacak sorular arasında "Velin (imamın) kimdir?" sorusunun bulunması, imama bağlılık göstermeyen kimselerin Sırat Köprüsü'nden geçemeyecekleri, peygamberlerin yanında imamların da şefaathakının bulunduğu, Kevser havuzunun dağıtımını imamların yapacağı gibi meseleler de, Şia'nın itikat esasları arasına girmiştir. Hattâ onların inancına göre, âhirette ümmetlerin hesaplarını imamlar görecek ve imamların taraftarlarına günahları sorulmayacaktır.⁷

Burada en dikkat çeken husus ise şudur: **Şia'ya göre imamet, itikat esaslarının merkezine konulduğu için, bunu kabul etmeyen kimselerin iman dairesinde kalmaları da mümkün değildir.**⁸ Bu zaviyeden meseleye bakıldığında, Sünnîlerin Şia nazarındaki konum ve durumları daha iyi anlaşılacaktır. Şia'nın önde gelen pek çok âlimi, Hz. Ali ve ondan sonra gelen imamların imamlığını kabul etmeyen kimselerin kâfir olacağını ve uhrevî kurtuluşa nail olamayacağını söylemiştir. Hattâ bu konuda icma bulunduğu bile ifade edilmiştir. Şia, kabir ziyareti esnasında yaptıkları dualarda da, kendi mezheplerinden olmayan kimseler için tel'in ve beddua yer vermişlerdir.⁹ Bütün bunların yanında, **Şia kaynaklarında kendi mezheplerinden olmayan muhaliflerin katlinin caiz ve mallarını almanın mubah olduğu, onların Yahudi, Hristiyan ve Mecusilerden daha şerli olduğu gibi hükümlere de yer verilmiştir.**¹⁰

Şia'nın imamlarla alâkalı öne sürdüğü Allah tarafından tayin edilme, günahsız olma, ilm-i ledünne sahip olma, ilham ve vahye mazhar olma, keramet ve mucize gösterebilme, gaybdan haber verme gibi onların olağanüstü sıfatlara sahip oldukları iddiasının ne Kur'ân ne de Sünnet'ten açık bir delili yoktur.

2) Velâyet-i Fakih (Fakihin Yönetim ve Tasarruf Yetkisi)

Humeynî'nin geliştirdiği velâyet-i fakih nazariyesine göre imamın gaybeti sırasında, ümmet içinde bulunan en âlim ve faziletli olan fakih, beklenen mehdinin nâib ve temsilcisi kabul

edilmiş, siyasî ıslahat ve devlet yönetimi de dâhil olmak üzere fetva, kaza, humus ve zekât gibi imamin sahip olduğu bütün yetkiler bu fakihe devredilmiş ve diğer fakihler de ona bağlanmış. Zîrâ Allah Resûlü (şallâhu aleyhi ve sellem) ve imamlar için sabit olan velâyet ve yetkiler, onun için de sabit görülmüştür.¹¹

Şia'ya göre İslâm hilâfetini temsil etme yani dinî ve dünyevî yönetime sahip olma yetkisi imama aittir. Dolayısıyla Humeynî, on ikinci imamin gaybetinden sonra bu yetkinin âdil imama intikal edeceğini ve devleti onun yönetmesi gerektiğini ileri sürmüştür. Ona göre, peygamber ve imamlar, devlet yönetiminde ve şer'î hükümlerin icrasında hangi yetkilere sahipse, fakihler de hiçbir eksiklik olmaksızın bunların tamamına sahiptir.¹²

Şia uleması, velâyet-i fakih teorisini meşru göstermek için şer'î bir kısım nasslara dayansalar da, bu nassların hiçbirinin doğrudan konuyla bir ilgisi yoktur. Dolayısıyla velâyet-i fakih makamının dinî olmaktan ziyade siyasî bir makam olduğunu kabul etmek daha doğru olacaktır. Nitekim Âyetullah ünvanını alan İranlı âlimlerden bazıları da, bu makamın fıkıhla temellendirilemeyeceğini, bunun din adamları aristokrasisi ortaya çıkardığını ve diktatörlüğü yeniden canlandırıldığını, dolayısıyla onun demokrasiyle bağdaşamayacağını söylemişler ve başlarındaki imamları meşru görmemişlerdir.¹³

3) Bedâ ve Rec'at

Şiîler, sözlükte, belirlemek ve ortaya çıkmak gibi mânâlara gelen bedâ kavramını, Allah'ın ilim, irade ve tekvin sıfatlarının sonradan değişmesi mânâsında kullanmışlardır. Farklı bir ifadeyle bedâ, Allah'ın (celle celâluhu) belirli bir şekilde meydana geleceğini haber verdiği bir hâdisenin, daha sonra farklı bir şekilde vuku bulmasıdır. Öncelikle Gulât-ı Şia içinde ortaya çıkan bedâ anlayışı, çeşitli aşamalar geçirdikten sonra, özellikle İmâmiyye Şia'sı tarafından biraz daha yumuşatılarak ve farklı yorumlara tâbi tutularak bir inanç esası hâline dönüştürülmüştür. Bedâ'ya inanmak suretiyle eda edilen ibadetin, başka hiçbir şeyle yapılamayacağını ifade edilmesi de, bu inanca verilen değeri ifade etmesi bakımından dikkat çekicidir.¹⁴ Dahası Şia'ya göre bedâ telâkkisi, Ehl-i Beyt'e ait sırlardan ve gizli ilimlerden biri olarak kabul edilmiştir.¹⁵

Şia, Kur'ân-ı Kerîm'de geçen pek çok âyet-i kerîmeyi bu görüşlerini ispatlamak için delil getirmiş olsa da, Ehl-i Sünnet ulemasının yanı sıra Mu'tezile ve Zeydiyye mezhepleri de söz konusu nassların doğrudan bedâ telâkkisi ile bir alâkası bulunmadığını ve bedâ inancının bâtil olduğunu vurgulamışlardır. Daha da önemlisi Sünnî ulema, bedâ anlayışının Allah'a (celle celâluhu) bilgisizlik ve eksiklik nispet etmeyi gerektirdiğini ve dolayısıyla da Tevhid akidesine muhalif olduğunu ifade ederek şiddetle buna karşı çıkmışlardır.

Rec'at'ın sözlük mânâsı ise "geri dönüş" demektir. Rec'at fikrini ilk ortaya atan kişinin Abdullah b. Sebe olduğu ifade edilmiştir. O, Hz. Ali'nin şehit edilmesinden sonra gerçekte onun ölmediğini ve tekrar dünyaya gelerek yeryüzünü adaletle dolduracağını ileri sürmüştür. Gulât-ı Şia bu kelimeyi, imamin ölümünden veya gaybetinden sonra tekrar dünyaya geri dönmesi mânâsında kullanmış olsa da, İmâmiyye Şiası'na göre rec'at, kıyametin kopmasından önce imamlar ile onlara zulmeden kimselerin diriltılarak tekrar dünyaya döndürülmesi demektir. Biraz daha

açacak olursak Şia'ya göre Mehdi'nin zuhurundan sonra, daha önce vefat etmiş olan en değerli insanlarla en düşük insanlar dünyaya döneceklerdir. Bu dönüş birinciler için bir mükâfat olurken, ikinciler ise bu dönüşte işledikleri zulmün cezasını göreceklerdir. Rec'at telâkkisi de zaman içerisinde Şia'nın inanç esaslarından biri hâline gelmiş ve onların kelâm kitaplarında yerini almıştır. Bu düşüncenin, tenasüh (reenkarnasyon) akidesiyle olan benzerliği ise gözden kaçmamaktadır.¹⁶

Bu kısa izahtan da anlaşıldığı üzere rec'at inancının, imamet anlayışıyla sıkı bir bağlantısı vardır. Dolayısıyla bu inancın, imameti itikat esaslarından birisi olarak görmeyen Ehl-i Sünnet tarafından kabul edilmesi de söz konusu olamaz. Ayrıca Şîî âlimler bu görüşlerini zorlama bazı yorumlarla bazı âyetlere dayandırmaya çalışmış olsalar da¹⁷ Şia'nın anladığı mânâda ne Kur'ân ne de Sünnet'te hiçbir şekilde rec'at anlayışına yer verilmemiştir. Dolayısıyla da bu anlayış şer'î bir temele dayanmamaktadır.

4) Sahabeye Bakış

Ehl-i Sünnet ile Şia arasındaki temel farklardan birisi de sahabe-i kirâma bakışta ortaya çıkmıştır. Zîrâ Şia, sahabe-i kirâmın önde gelenlerine dil uzatmayı ve lânet etmeyi kendilerine meslek edinmiştir. Onlar, Allah Resûlü'nden (sallallâhu aleyhi ve sellem) sonra imamet hakkının Hz. Ali'ye ait olduğunu iddia etmiş ve bu imameti tanımayan sahabe-i kirâmı da irtidatla (dinden çıkmakla) itham etmişlerdir. Onlar ilk üç halifenin hilâfetini bâtil saymakla yetinmemiş ve onlara ağır itham ve iftiralarda bulunmuşlardır. Bu ithamlar, onlara lânet okuma, sebbetme ve tekfir etmeye kadar ileri gitmiştir.¹⁸

İmamiye Şiası'nı diğer İslâmî fırkalardan ayıran temel hususun hilafet meselesi ve Hz. Ali sevgisi değil, bilâkis Raşit Halifelere karşı sahip oldukları düşmanlık hissi olduğu ifade edilmiştir. Hususiyle Ömer düşmanlığı Şia'nın alâmet-i farikalarından birisi hâline gelmiştir. Uzun süre İran'da kalan ve İran tarihi üzerine derin araştırmalar yapan müsteşrik Browne, İranlıların Hz. Ömer'e olan düşmanlıklarının dinî ve mezhebî sebeplerden değil, bilakis Hz. Ömer'in Acem ülkesini fethetmesi ve Sasani iktidarına son vermesinden kaynaklandığını ifade etmiştir. Yani Hz. Ömer'in hilafeti zamanında fethedilen, birliği bozulan ve gücü kırılan Persler, kaybettikleri iktidarlarını tekrar ele geçirmek için Hz. Ömer ve onun dostlarından intikam alma cihetine gitmişlerdir. Browne göre, İran'ın fethedilmesinden sonra Hz. Hüseyin'in İran melikinin kızı ile evlenmesi de, İranlıların onların evlâtlarına bağlanarak teselli ve itminan bulmalarını sağlamıştır.¹⁹

Şîîlerin yaşadığı bölgelerde Ezvac-ı Tahirat arasında yer alan Hz. Âişe ve Hz. Hafsa ile ilk üç halifenin isimlerine neredeyse hiç rastlanmaması da, bu düşmanlığın somut bir göstergesi olmuştur.²⁰

Biraz daha açacak olursak Şia; sahabe arasında fasık, münafık ve irtidat edenlerin bulunduğunu, onların bir kısmının savaştan kaçıp büyük günah işlediğini ve Hz. Ali ile savaşan sahabelerin küfre düştüğünü söylemiştir. Bunların yanında Şia, Hz. Âişe başta olmak üzere Allah Resûlü'nün (sallallâhu aleyhi ve sellem) zevceleri hakkında ağır ithamlarda bulunmuşlardır.²¹ Hattâ onlar

sahabeye dil uzatma noktasında çok daha ileri giderek Mikdad b. el-Esved, Selman el-Farisi ve Ebû Zer el-Gifârî dışında geri kalan sahabenin tamamının irtidat ettiğini ifade etmişlerdir.²² Şia'nın Raşit Halifelere ve diğer sahabeye bu kadar ağır ithamlarda bulunmasının temel sebebi ise, imamet mevzuunda Hz. Ali'ye haksızlık edildiğini iddia etmeleridir.²³

Şia'nın sahabeye karşı takınmış olduğu bu sert ve haksız tutuma karşılık Ehl-i Sünnet ise Hulefa-i Raşidin'i ve diğer sahabeleri sevmenin yanında Hz. Ali ve Ehl-i Beyt'e karşı da derin bir muhabbet ve hürmet beslemiş ve bütün namazlarında onlar için dua etmiştir. Burada şunu da ifade etmek gerekir ki, Hz. Ali'nin biraz geç de olsa Hz. Ebû Bekir'e biat etmesi, aynı şekilde ondan sonra Hz. Ömer ve Hz. Osman'ın da hilafetini kabul etmesi ve bu üç halifenin sürekli kendisine danıştığı bir kimse olması, hilâfet ve imametle ilgili Şiîlerin iddialarına en büyük cevap teşkil etmektedir. Ayrıca imamlıkla ilgili ilâhî bir emir vaki olsaydı, Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem) bunu açık bir şekilde tebliğ eder, ilk üç halife bu emre karşı gelmez, Hz. Ali ilk üç halifenin hilafetine boyun eğmez ve kendisinden sonra bir halife tayin ederdi. Bunların yanında Hz. Ali'ye ölüm döşeğindeyken halefi olacak kişi sorulduğunda, "Allah Resûlü, sizi nasıl bıraktıysa ben de öyle bırakıyorum." şeklinde cevap vermesi ve Hz. Hasan'ın Muaviye ile anlaşarak hilâfet makamını ona bırakması da, bu konuda ilâhî bir nass olmadığını göstermesi adına yeterli bir delildir.²⁴

5) Takıyye

Takıyye, içte farklı dışta farklı olmak demektir. Yani inanç ve düşüncelerle tavır ve davranışların çelişmesidir. Şia, takıyyeyi iman temeline oturtmuş ve isyan etmeye ve üstünlük kurmaya elverişli bir ortam oluşuncaya kadar muhaliflerin baskısından kurtulmak ve yöneticilerin dikkatini çekmemek için onu önemli bir esas olarak benimsemişlerdir. Öyle ki, Şia'ya göre Hz. Ali'nin ilk üç halifenin hilâfetini kabul etmesinin sebebi, onun takıyye yapmasıdır. Aynı şekilde Hz. Hasan'ı Muaviye ile anlaşmaya sevk eden sebep de takıyyeden başka bir şey değildir. Şia, daha sonra gelen imamların da mevcut otoriteyi kabul etmelerini ve isyanı tecviz etmemelerini aynı gerekçeyle izah etmiştir.²⁵

Şia düşüncesinde, takıyyesi olmayanın dininin de olmayacağını ifade edilmesi, dinin onda dokuzunu takıyyenin oluşturduğu iddiasının seslendirilmesi, Allah'ın dininin önemli bir unsurusunu takıyyenin oluşturduğunun kabul edilmesi, takvaya giden yolun takıyyeden geçtiğine inanılması, takıyyeyi terk edenin namazı terk eden kimseyle aynı görülmesi, takıyyeyi terk edenin Allah'a (celle celâluhu), Resûlü'ne (sallallâhu aleyhi ve sellem) ve imamlara muhalefet etmiş olacağı düşüncesinin yaygınlık kazanması ve birkaç istisna dışında her şeyde takıyye yapmanın tecviz edilmesi, onun önemli bir mezhep prensibi kabul edildiğini göstermektedir. Öyle ki Şia denildiğinde, hemen takıyye de akla gelmektedir. Şia'nın dikkat çekici diğer bir yaklaşımı da, son imamın gaybetinden sonra tekrar zuhuruna kadar geçen süre içerisinde takıyye yapmayı vacip görmeleridir. Dolayısıyla takıyye, on ikinci imamın zuhuruyla ortadan kalkacaktır.²⁶

Görünen o ki Şia, takıyyeyi mü'minleri kandırma istikametinde kullanmış ve onu, siyasî birtakım maksatlarına ulaşabilmek için âlet etmişlerdir. Böylece onlar, "Bizi aldatan bizden değildir."²⁷ nebevî ikâzının yerine, "Takıyyesi olmayanın dini de yoktur."²⁸ düşüncesini ikame etmişlerdir.

Şia, İslâm toplumunda yadırganan bu görüşlerine meşruiyet kazandırmak ve dinî bir kisve giydirmek için, onu Şiî imamlarına dayandırmaktan kaçınmamışlardır. İmamların masumiyeti ortaya atılarak da, onlara atfedilen görüşlerin sorgulanmasının önüne geçilmiştir. Böyle olunca İmâmîyye'nin nerede gerçeği izhar edip, nerede takıyye yaptıklarını anlamak adeta imkânsızlaşmaktadır.²⁹

Takıyyenin, Şia'nın yalan ve aldatmaya takdis ve ta'zim süsü vermesi neticesinde meydana geldiği ve hattâ onun nifaktan başka bir şey olmadığı da ifade edilmiştir.³⁰ İster yalan, ister aldatma ister nifak isterse başka bir isim verilsin, neticede Şia'nın bu yaklaşımının, insanlar arasında tesis edilmesi gereken kardeşlik, sadakat, dürüstlük ve güven duygularını yıktığı bir gerçektir. Zîrâ nerede takıyye yaptığı nerede gerçeği söylediği bilinemeyen bir insana güvenilmesi mümkün değildir. Daha başta takıyyeyi dinin bir esası olarak gören bir kişinin her söylediği söz töhmet altındadır. Dolayısıyla Şia'nın geliştirmiş olduğu bu çarpık düşünce, onlara karşı Sünnîleri ihtiyatlı davranmaya sevk etmiştir.

Şia'yı takıyye yapmaya sevk eden en önemli sebebin, onların inanç esasları ve mezhep prensiplerine muhalif cereyan eden tarihî hâdiselere başkalarını ikna edici izahlar getirmek olduğu söylenebilir. Çünkü sahabeden birçoğunun Hz. Ali'nin yanında yer almasını, Hz. Ali'nin ilk üç halife hakkındaki sözlerini ve onlarla kurduğu münasebetleri, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'in siyasî tavırlarını, Şiî imamların ashapla ilgili övgülerini, Ehl-i Beyt'in sahabenin önde gelenlerine kızlarını vermelerini, imamlarla sahabenin kurduğu güzel münasebetleri vs. başka türlü izah etmek mümkün değildir. İmamlara atfedilen birbirine mütenakız çok sayıda görüş ve rivayet de takıyye ile açıklanmıştır.

Son olarak belirtmek gerekir ki, Hz. Ali'nin ilk üç halifeye itaat etmesini, yirmi beş yıl boyunca onlara müşavirlik ve müftülük yapmasını, onlar hakkında methedici sözler söylemesini, kızını Hz. Ömer'le evlendirmesini, çocuklarına Ebu Bekir, Ömer ve Osman isimlerini vermesini vs. onun takıyye anlayışına bağlamak, en hafif ifadesiyle ona karşı yapılmış büyük bir saygısızlıktır. Zîrâ bu durumda karşımıza -haşa ve kellâ- içi dışı farklı olan, istemediği davranışları yapmak zorunda kalan, yaptıklarına inanmayan, düşmanlarına dost görünen riyakâr ve hilekâr bir şahsiyet çıkmaktadır ki, Hz. Ali'nin bu vasıflardan fersah fersah uzak olduğuna en başta tarih şahitlik etmektedir. Hele şecaat ve kahramanlıkta Haydar-ı Kerrâr lâkabını hakkıyla temsil etmiş olan bu büyük imamın ilk üç halifeye itaatini "korkaklık" ile izah etmeye çalışmak ya cahillik ya da art niyetin bir ifadesidir. Hz. Ali'den sonra gelen başta Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin olmak üzere diğer imamların hayatları da, onların kalblerinde takıyyeden bir eser olmadığını açıkça göstermektedir.³¹

6) Kur'ân'ın Korunmuşluğu Konusu

Ehl-i Sünnet ulemasına göre Kur'ân-ı Kerîm, kendisinde hiçbir ziyade ve noksan olmadan günümüze kadar gelmiştir. Fakat Şia'nın özellikle ilk dönem âlimleri, Kur'ân'ın tahrif edildiği noktasında pek çok rivayet nakletmişlerdir. Kur'ân'ın tahrifi düşüncesi bazı Şia âlimleri tarafından reddedilmiş olsa da,³² Küleynî, Kümmî, Şeyh Müfid, Tabersî, Kâşânî, Cezâirî, Meclisî, Bahrânî ve Âmilî gibi önde gelen pek çok Şiî âliminin eserlerinde konuyla ilgili rivayet ve

görüşlere yer verdikleri de bir gerçektir.³³ Nitekim Şeyh Müfid, Âl-i Muhammed'den hidayet üzere olan imamlardan, bazı âyetlerin hazfedilme ve eksiltilme suretiyle eldeki mevcut olan Kur'ân'ın tahrif edildiği hususunda çok sayıda rivayet nakledildiğini ifade etmiştir. Yine ona göre dalâlet üzere olan imamlar (başta ilk üç halife olmak üzere sahabenin büyükleri) Kur'ân'ı cem ederken çoğu yerde Kur'ân'ı tenzil edildiği şekliyle muhafaza edememişlerdir.³⁴

Öte yandan Cebrail Aleyhisselâm'ın Allah Resûlü'ne indirdiği Kur'ân'ın gerçekte on yedi bin âyetten müteşekkil olduğu,³⁵ Hz. Fatıma'nın bir Mushaf'ının bulunduğu, onun elimizdeki Mushaf'lardan üç kat daha büyük olduğu ve elimizdeki Mushaf'larda ondan tek bir kelimenin bile bulunmadığı,³⁶ elimizdeki Mushaf'ın gerçek olmadığı, kâim olan imam geldiğinde yanındaki Mushaf'ı çıkaracağı "İşte Allah'ın Hz. Muhammed'e indirdiği kitabı budur." diyeceği,³⁷ Kur'ân'ın tamamının aslına uygun olarak toplandığını iddia eden kimsenin yalan söylemiş olacağı, onu Allah'ın inzal buyurduğu gibi bir araya getiren kişinin Hz. Ali olduğu gibi rivayetler de Şîilerin en muteber saydıkları Küleynî'nin el-Kâfi isimli eserinde geçmektedir.³⁸

Kur'ân âyetlerinin tahrif edildiğine dâir gelen rivayetlerin tevatür derecesine ulaştığını ileri süren Nî'metullah el-Cezâirî, Şeyh Saduk, Şeyh Tabersî ve Şeyh Murtaza gibi tahrif iddiasını reddeden âlimlerin gerçek itikatlarının böyle olmadığını söylemiştir. Ona göre bu âlimleri böyle bir söyleme sevk eden sebep ise, tan u teşnîye maruz kalma endişesi ve tahrifin kabul edilmesi durumunda eldeki mevcut olan Kur'ân'ın hüküm ve kaideleriyle amel etmenin mümkün olmayacağı gibi bir kısım maslahatlardır.³⁹

Hiç şüphesiz, Şia kaynaklarında yer alan rivayetler bunlarla sınırlı değildir. Nitekim Tabersî, Cezâirî'den naklen, Kur'ân'da tahrif bulunduğu delâlet eden rivayetlerin binin üzerinde olduğunu haber vermiştir. Kur'ân'ın tahrif edildiğini ispatlamak için Şîi âlimleri tarafından yazılmış onlarca kitabın varlığı da, en azından Şia geleneğinde konuyla ilgili ciddi tartışma ve ihtilâfların bulunduğunu göstermektedir.⁴⁰

Bazı Şîilerin Kur'ân'da tahrif yapıldığını iddia etmelerinin ve doğru olmayan aşırı bazı yorumlara gitmelerinin temel sebebi, imanın ve İslâm'ın temel esaslarından birisi saydıkları imamet ve velâyet meselesini Kur'ân'a dayandırmak istemeleridir. Yani onlara göre, mevcut Kur'ân-ı Kerîm'de Hz. Ali'nin ve diğer imamların imamet ve velâyetleriyle ilgili âyetler yer almadığına göre, Kur'ân'ın tahrif ve tebdil edilmiş olması gerekir. Şia'nın, ashabın faziletini inkâr etmesi, hattâ Hz. Ali ve evlâtlarının hakkını gasp etmeleri gerekçesiyle onların çoğunu mürted görmesi de, onları Kur'ân'da tahrif iddiasına yöneltmiştir. Çünkü elimizdeki Kur'ân'ın birçok ayet-i kerimesinde, açık olarak ashab-ı kiram hakkında övgü ve sena dolu ifadeler yer almaktadır. Bunların yanısıra, Kur'ân'ın ilk üç halifenin gayret ve himmetleriyle toplanılması, çoğaltılması ve muhafaza edilmesi de, onlara karşı açıkça düşmanlıklarını izhar eden Şîileri tahrif iddiasına sürüklemiştir.⁴¹

Yüce Allah (celle celâluhu), Kur'ân-ı Kerîm'de sarîh olarak, "Doğrusu Kitab'ı biz indirdik ve onun koruyucusu da elbette biziz."⁴² buyurmak suretiyle, Kur'ân'ın kıyamete kadar her türlü tahrif ve tebdilden muhafaza buyrulduğunu beyan etmiştir. Aynı şekilde, "Kur'ân'a ne önünden ne de arkasından batıl yaklaşamaz."⁴³ âyeti de elimizde bulunan Kur'ân'da bir tağyir olmadığına

delâlet etmektedir. Dolayısıyla Kur'ân'da eksiklik ve ziyadelerin bulunduğunu iddia etmek açık Kur'ân nasslarına aykırıdır. Nitekim Ehl-i Sünnet'in muteber kitaplarında, Kur'ân'da eksiklik veya fazlalık bulunduğu delâlet eden tek bir rivayete bile yer verilmemiştir. Zîrâ fakihler ve kelâm âlimleri, böyle bir iddiayı kabul eden kişinin dinden çıkacağını açıkça ifade etmişlerdir.⁴⁴ Son olarak Kur'ân hakkında yapılacak böyle bir tağyir ve tebdile Hz. Ali'nin sessiz kalmasının mümkün olmadığını da belirtmek gerekir.

DİPNOTLAR

1. Kifârî, Usûlü'l-mezhebi'ş-Şîa, s. 30-56; Mustafa Öz, "Şia", DİA, 39/111; Bekir Topaloğlu, Kelâm İlmi, s. 189-190.
2. İrfan Abdülhamid, İslâm'da İtikadî Mezhepler s. 16-16-19; Mustafa Öz, "Şia", DİA, 39/111.
3. Bk. Ahmet Vehbi Ecer, "Şia ve Doğuşu", Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 1983, sayı: 1, s. 131-141; Kifârî, Usûlü'l-mezhebi'ş-Şîa, s. 82-89; İhsan İlâhi Zahîr, Şia'nın Kur'ân İmamet ve Takiyye Anlayışı, s. 11-25; Ahmed Emin, Fecrû'l-İslâm, s. 276-278.
4. Şeyh Müfid, Evâilu'l-makâlât, s. 64-70; Muhammed Rıza'l-Muzaffer, Akaidü'l-İmâmiyye, s. 50-59; Ethem Rûhi Fığlalı, İmâmiyye Şiası, s. 209-215.
5. Humeynî, el-Hukûmetü'l-İslâmiyye, s. 52
6. Küleynî, Usûlü'l-kâfî, s. 136-191; Şeyh Müfid, Evâilu'l-makâlât, s. 67-71.
7. Şeyh Müfid, Evâilu'l-makâlât, s. 76-80; Ethem Rûhi Fığlalı, İmâmiyye Şiası, s. 220-222.
8. Küleynî, Usûlü'l-kâfî, s. 281-285; Meclisî, Mir'âtü'l-ukûl; 2/316; Meclisî, Bihâru'l-envâr, 69/131.
9. Şeyh Saduk, Men lâ yahduruhu'l-fakîh, 2/368-369.
10. Abdülmelik b. Abdurrahman, Mevkifü'ş-Şîati'l-İmâmiyye min bâkî fıraki'l-Müslimîn, s. 157-172; İhsan İlâhi Zahîr, Şia'nın Kur'ân İmamet ve Takiyye Anlayışı, s. 88; Musâ Cârullah, el-Veşîa, s. 113-114.
11. Humeynî, el-Hukûmetü'l-İslâmiyye, s. 69-80; Ethem Rûhi Fığlalı, İmâmiyye Şiası, s. 216-217.
12. İrfan Abdulhamîd Fettâh, İmâmiyye Şia'sında Velâyet-i Fakih Teorisi, s. 44-54; Humeynî, el-Hukûmetü'l-İslâmiyye, s. 69-80; İsmail Safa Üstün, "Velâyet-i Fakih", DİA, 43/20-21.
13. İsmail Safa Üstün, "Velâyet-i Fakih", DİA, 43/21.
14. Küleynî, el-Kâfî, 1/215-217; Meclisî, Bihâru'l-envâr, 4/133.

15. Muhammed Rıza'l-Muzaffer, Akaidü'l-İmâmiyye, s. 35-36; Orhan Aktepe, "Kelâm İlmi Açısından Bedâ' Anlayışı", Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, cilt: 8, sayı: 23, s. 98-99.
16. Şeyh Mufid, Evâilu'l-makâlât, s. 77-78; Muhammed Rıza'l-Muzaffer, Akaidü'l-İmâmiyye s. 63-66; İlyas Üzüm, "Recat", DİA, Ankara 2007, 34/504-505.
17. Bk. Şeyh Sadûk, Risâletü'l-i'tikâdâti'l-İmâmiyye, s. 66-70.
18. Meclisî, Bihâru'l-envâr, 8/301-302; 27/58; 28/157; 30/145; 31/601-607; Küleynî, el-Kâfî, 1/620-621.
19. İhsan İlâhi Zahîr, Şia'nın Kur'ân İmamet ve Takiyye Anlayışı, s. 48-49. Ayrıca bk. Şahin Ahmedov, Sâsâni Kültürünün Şia'nın Teşekkülündeki Rolü, s. 73-77.
20. İhsan İlâhi Zahîr, Şia'nın Kur'ân İmamet ve Takiyye Anlayışı, s. 25-44; Musa el-Musevî, Şia ve Şiîlik Mücâdelesini, s. 13, 64.
21. Meclisî, "Bâbu ahvâli Âişe ve Hafsa" adıyla açtığı bölümde, Allah Resûlü'nün bu iki mübarek zevcesi hakkında zem, lânet ve tekfir ifade eden on yedi rivayet zikretmiştir. (Meclisî, Bihâru'l-envâr, 22/227-246)
22. Meclisî, Bihâru'l-envâr, 22/345, 351-352; Küleynî, el-Kâfî, 8/200; 2/347; Âmilî, Tafsîlu vesâilî'ş-Şia, 6/462.
23. Kırârî, Usûlü'l-mezhebî'ş-Şia, s. 728-729; Cemal Sofuoğlu, "Şia'nın Sahabiler Hakkındaki Bazı Görüşleri", Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, cilt: 24, s. 530-538.
24. Bk. Musa el-Musevî, Şia ve Şiîlik Mücâdelesini, s. 41-60.
25. Muhammed Rıza'l-Muzaffer, Akaidü'l-İmâmiyye s. 67-68; Mustafa Öz, "Takiyye", DİA, 39/453.
26. İlgili rivayetler için bkz. Meclisî, Bihâru'l-envâr, 72/423; Küleynî, Usûlü'l-kâfî, s. 572-575.
27. Müslim, İman 164; Ebu Davud, Büyü 50.
28. Muhammed Rıza'l-Muzaffer, Akaidü'l-İmâmiyye s. 67.
29. Ethem Rûhi Fiğlalı, İmâmiyye Şiası, s. 224-225; Musa el-Musevî, Şia ve Şiîlik Mücâdelesini, s. 22-23.
30. İhsan İlâhi Zahîr, Şia'nın Kur'ân İmamet ve Takiyye Anlayışı, s. 140, 151.

31. Bk. Musa el-Musevî, Şia ve Şiîlik Mücâdelesî, s. 66-75; İhsan İlâhî Zahîr, Şia'nın Kur'ân İmamet ve Takiyye Anlayışı, s. 171-178.
32. Bk. Şeyh Sadûk, el-İ'tikâdât, s. 84; Muhammed Rıza'l-Muzaffer, Akaidü'l-İmâmiyye, s. 47-48; Kifârî, Usûlü'l-mezhebi'ş-Şîa, s. 221-303.
33. Kummî, Tefsîru'l-Kummî, 1/23-24 (Mukaddime).
34. Şeyh Müfid, Evâilu'l-makâlât, s. 46; 80-82.
35. Küleynî, el-Kâfî, 2/851.
36. Küleynî, el-Kâfî, 1/352.
37. Küleynî, el-Kâfî, 2/850.
38. Küleynî, el-Kâfî, 1/337.
39. Cezâirî, el-Envâru'n-Nu'mâniyye, 2/358.
40. Bk. Mâlullah, eş-Şia ve tahrifu'l-Kur'ân, s. 61-121; İhsan İlâhî Zahîr, Şia'nın Kur'ân İmamet ve Takiyye Anlayışı, s. 68-139.
41. İhsan İlâhî Zahîr, Şia'nın Kur'ân İmamet ve Takiyye Anlayışı, s. 88-109.
42. el-Hıcr, 15/9.
43. el-Fussilet, 41/42.
44. Bkz. Zürkânî, Menâhilu'l-irfân, s. 263-289.

Selefilere hakkında bilgi verir misiniz? Şu andaki Selefilik'in kurucusu kimdir?

Sözlük anlamı itibariyle, önceden yaşayan, daha önce gelen anlamında olan **Selef** kelimesi, İslam literatüründe, kavram olarak İslam'ın ilk dönemlerinde yaşayan, kendilerine göre metotları ve görüşleri olan ilim adamlarıdır. Daha sonra yaşadığı halde aynı metotları benimseyen ve aynı görüşleri paylaşan âlimlere de **Selefiyye** denmektedir. İlk dönem Selef âlimlerini diğerlerinden ayırmak için onlara **mütekaddimun selef (ilk dönem selef)**, diğerlerine de **müteahhirun selef** denmektedir.

Ehl-i Sünnet olarak bilinen gurupta yer alan alimler de, Selef ve halef olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. İtikatta Eş'arî mezhebinin kurulmasından önceki alimlere **Selef**, daha sonra gelenlere ise **Halef** adı verilmiştir.

Aralarındaki en belirgin fark şudur: Selef alimleri, metafizik âlemle ilgili nasların/Kur'an ve hadis metinlerinin yorumlanmasını doğru bulmamaktadır. Onları olduğu gibi kabul edip hakikatini Allah'a havale ederler. Akılla bu konularda hüküm koymanın gerçeği karşılamayacağını savunurlar.

Halef alimlerinin ise, Ebu'l-Hasan el-Eşarî'den itibaren başladığını söyleyebiliriz. Bu zat kelamcı olduğu için, halef âlimlerinin teşkil ettiği ilk gruplar daha çok kelamcı olanlardı. Bunlara göre, eski zaman insanların var olan saf ve temiz duygular ve de teslimiyet duyguları yıprandığı için, özellikle filozof ve batıl gruplardaki kimselerin ortaya attıkları yanlış düşüncelerine cevap vermek için onların silahını kullanmak, akla karşı akli çıkarmak ve müteşabih olan nasları akla yaklaştırmak için, yorumlama metodunu kullanmanın gerekli olduğunu savunurlar.

Ancak günümüzde var olan ve **Vehhabilik** denilen bir akım da **Selefilik** iddiasındadır. İki yüz yıllık bir maziye sahip olan bu akımın kurucusu Abdulvahhab isminde bir zat olduğu için bunlara **Vehhabi** adı verilmiştir. Bunlar da Müslümandır. Ancak, zaman ve zemini nazara almadıkları için bir çok yanlışlara giriyor ve onlardan bazıları -bizzat Seleften olan- İmam-ı Azam, İmam Malik ve İmam Şafinin mezheplerini de doğru bulmuyorlar. Rastgele Müslümanları şirke itham ediyorlar. İmam Ahmed'in ve İbn Teymiye'nin bazı görüşlerini kendilerine uygun buldukları için, bunları kendilerine imam olarak kabul ediyor ve Hanbeli mezhebine bağlı olduklarını iddia ederken, diğer yandan herhangi bir mezhebe bağlı olmanın doğru olmadığını ileri sürmektedirler.

Biz, Müslüman olan bu insanları asla tekfir etmeyiz. Fakat gördüğümüz yanlışlarını ilmi olarak düzeltmeye çalışacağız. Çünkü biz, muhabbet fedaileriyiz husumete vaktimiz yoktur.

Sorularla İslamiyet

Selefilikle ilgili nasıl düşünmek gerekir?

Açıklama: Bazı insanlar Selefileri sürekli kötülüyorlar Hâlbuki benim etrafımda selefiler var, gayet iyiler, güzeller. Ben bir terslik görmüyorum. Acaba ben mi göremiyorum, yoksa bize yanlış mı anlatılıyorlar?

Kısaca şunları söyleyebiliriz: Bir insan Allah'a Peygambere inanıyor, sahabeyi saygıyla anıyor, sahabe yolundan giden ulemayı hürmetle karşılıyor, yaşadığı çağda dinini yaşamaya çalışmakla beraber insanlara karşı da İslam'ı sert yansıtmıyorsa makbuldür, takdir edilir. Baştaki hususları yerine getiriyor da sadece son kısımda kusurlu davranıyorsa, yani İslam'ı yaşamada, tanıtmada ve temsilde aşırılıklara giriyorsa, ayet ve hadisleri sert ve lafızcı yorumluyorsa, sahabenin ve ulemanın kuşatıcı yorumlarına hiç müracaat etmiyorsa mutlaka bir arıza vardır veya arıza çıkar demektir. Bu tür insanlara karşı dikkatli olmak gerekir.

Diğer bir mesele, bazı hareketlerin fikir babalarının ya da mevcut lider tabakasının maksatlarını, gidişatını, o fikri savunan aşağıdaki insanlar bilmeyebilirler. Bilmeden bazı oyunlara geliyor olabilirler. Daha sonra bazı şeyler anlaşılrsa da iş işten geçmiş olabilir. Fakat, hareketin çıkış gayesi ne olursa olsun, sizin gördüğünüz türden insanlar muhtemelen samimice dine hizmet etmek isterler. Bu durumda onlar hakkında suizan ve gıybet etme hakkımız yoktur. Ancak böyle samimi gördüğümüz insanlarla alakalı şu hususlara dikkat etmek gerekir: İnsanları rahatlıkla tekfir ediyorlar mı (kafir diye damgalıyorlar mı), kendileri gibi olmayanlara katılık gösteriyorlar mı, ayet ve hadislerin zahirlerine göre amel edip de onların hikmetlerini, maksatlarını, illetlerini göz ardı ediyorlar mı, mezhep imamlarını hafife alıyorlar mı..vs. Mesela pantolonu ayakkabının topuğuna kadar uzanan insanları şirke veya namazı kabul olmamakla suçlayabilirler. Hâlbuki Efendimiz elbisesini uzatan hakkında “kibirle uzatan” şartını koyar. Bazıları bu şartı görmezlikten gelerek bütün pantolonu uzun olanları suçlarlar.. Bu tür lafızci yaklaşımları var mı yok mu buna da bakmak ve mutlaka tedbirli olmak gerekir.

Ek Kaynaklar:

Amelî Mezhepler

Mehmed Kırkıncı

Mezhep, lügatta, gidilen yol manasına gelir. Ehl-i Sünnet dairesi içerisinde binlerce müçtehit varsa da; bunlar içerisinde kendilerine tabi olunan ve meşhur olan mezhep sahipleri şu on iki imamdır:

On İki İmam;

1. İmam-ı Azam Ebu Hanife
2. İmam-ı Mâlik
3. İmam-ı Şâfiî
4. İmam-ı Ahmed b. Hanbel
5. İmam-ı Evza'î
6. İmam-ı Sufyan b. Üyeyne
7. İmam Sufyan es-Sevrî
8. İmam Davud
9. İmam Muhammed İbn-ül Cerir et-Taberi
10. İbn-i Hazm
11. İm'am-ı Ebu bekir b. Münzir
12. İmam-ı İshak İbn-i Rahveyh

Bunlar “Kime hikmet verilmişse, ona hayr-ı kesir verilmiş olur.”³⁴ âyet-i celilesine ve “(Allah) Kime hayır murad ederse O’nu dinde fakih kılar.”³⁵ hadis-i şerifine hakkıyla masadak olmuşlardır.

Bunların ilimdeki ve içtihatteki yüksek makamlarına onlardan sonra gelen alimler yetişememişlerdir. Hak mezheplerin sayısı önceleri onikiye kadar çıkmış ise de daha sonra diğer sekizinin taraftarları kalmadığından mezhepler dörde inhisar etmiştir.

Muhammed Seyyid, “Medhal” adlı eserinde mezheplerin teessüsüne geniş yer vermiştir. Bu bölümden bir kısmını günümüz Türkçesi ile aşağıda takdim ediyoruz:

"Mezhepler teessüs etmeden önce bir kimse bir mes'ele için herhangi bir fıkıh alimine, bir başka mes'ele için de başka bir alime müracaat ederdi."

"Tabiin devrinin sonuna doğru yavaş yavaş içtihat müessesesi teessüs etmeye ve fıkıh hususi bir dal olarak tedris edilmeye başlandı."

*"Müçtehit devri başlayınca, içtihat ile ilgili meslekler tamamen teessüs etti ve içtihat müstakil bir ilim olarak diğer ilimlerden ayrıldı. Iraklıların imamı Ebu Hanife, Hicazlıların imamı İmâm-ı Mâlik, Mısır'ın imamı İmâm-ı Şâfi gibi büyük müçtehitler bütün cehd ve gayretlerini sarf ederek âyet ve hadisleri, sahabelerin ve tabiînin eserlerini tamamen tedkik ettiler ve kendilerinden önce cevapları verilmiş veya verilmemiş, fikhî mes'eleleri tertip ederek hükümlerini tespit ettiler. Bu suretle fıkıh ve usul-ü fıkıh ayrı birer ilim dalı olarak teşekkül etti. İşte bu suretle teessüs eden fıkıh müesseselerinin her birine MEZHEP ve bunların kurucularına da İMAM ismi verildi."*³⁶

Fıkıh ilmi, dolayısıyla mezhepler, dört imam ile başlamış değildir. Daha önce de belirttiğimiz gibi, içtihat kapısının açılması ve dolayısıyla mezheplerin teşekkülü tâ asr-ı saadete dayanır. Bu hususta Kevserî'nin beyanlarından bir kısmını aşağıda takdim ediyoruz:

Peygamber (a.s.m.) ashabına fıkıh öğretiyor ve dini kaynaklardan hüküm çıkarma melekesi hususunda, onları hazırlıyordu. Hatta altı kadar sahabe, Peygamber devrinde fetva veriyorlardı. O'nun (a.s.m) ahirete intikalinden sonra da ashab, bu kişilerden fıkıh öğrenmeye devam ettiler. Onların sahabe ve tabiin arasında, fetvada meşhur arkadaşları vardı. Medine ahalisinden olan tabiinden bir çoğu, fıkıh ve hadis sahasında sahabeden nakledilen, dağınık fetvaları toplamaya başladılar. Medine ehlinden fukaha-i Seb'anın (yedi fıkıh alimi) fıkıh ilminde, yüce makamları vardır.

Hazret-i Faruk, Kûfe şehrini inşa etti ve **İbn-i Mes'ûd**'u ordaki insanlara fıkıh ilmini öğretmek üzere oraya gönderdi.

Aclunî, Irak'ın diğer beldeleri bir yana, sadece Kûfe'de 1.500 sahabinin fıkıh tahsil ettiğini ifade eder...³⁷

Bütün hak mezhepler, dinin temel meselelerinde ittifak etmekle beraber fûruata ait bazı hükümlerde farklı içtihadlarda bulunmuşlardır. Müslümanlar ibadet ve muamelâta ait hükümlerde bu mezheplerden birine tâbî olmuşlardır. Hatta keşif ve keramet sahibi olan bütün veliler, kutuplar ve ilim, irfan sahibi asfiyanın herbirisi, bu hak mezheplerden birine intisap etmişlerdir. Meselâ; İmâm-ı Muhammed, İmâm-ı Ebu Yusuf, Serahsî, Kadıhan, Kudûri, İbn-i Abidin, Hanefî mezhebine tabi olmuşlardır. İmâm-ı Gazali, Rafii, Nevevî, Fahreddin-i Razi, Taftazani, İmâm-ı Suyûtî Şâfiî mezhebine; İbnü'l-Hacib, Zerkani, Muhyiddin-i Arabî, Ebu'l-Haseni Şazelî Mâliki mezhebine; Abdulkadir-i Geylani, İbni Kudame, Cevzi ise Hanbelî mezhebine tabidirler. Aklî ve naklî ilimleri cem edip sayısız eserler veren ve asırlarını layıkıyla tenvir eden nice alimler, nice fakihler, nice büyük zâtlar içtihadta heves etmeyerek dört büyük müçtehide tabii olmayı tercih etmişler ve bunu kendileri için şeref bilmişlerdir. Selamet ve saadetlerini bunlara tabi olmakta, o azim imamların yolundan gitmekte görmüşlerdir. İslâmiyetin en şanlı devirlerinde yetişen büyük alimler, telif ettikleri eserlerle ve yetiştirdikleri talebeler ile bu dört müçtehidin hayra'i-halefi olmuşlardır.

Böyle muhtelif zamanlarda ve mekanlarda yaşamış, meşrep ve meslekleri ayrı olan binlerce ulema ve mütefekkir ittifakla bu dört imamın mezheplerine intisap etmişler, onların içtihat ettiği meseleleri yaşayıp yaşatmışlardır.

Kelam, tefsir, hadis gibi ilim dallarında mütehasıs nice ilim erbâbının müçtehidîn-i 'izâma tabi olmaları, mücerret ve avami bir taklid değildir. Onların bu taklidleri tahkike istinad eder. Bu taklidin temelinde ihtisasa hürmet şuurunu yatar.

Evet, bu kadar keskin akıl sahibi, ilim ve irfanda meleke kesbetmiş zâtlar, acaba ihtimal var mıdır ki hakikati olmayan herhangi bir yanlışa bir ömür boyu bağlanıp kalsınlar, körü körüne bu büyük müçtehitlerin arkasından gitsinler? Buna ihtimal verip kabul eden bir akıl düşünülemez.

Bu alimlerin, bu dört mezhep etrafında toplanmaları, o mezheplerin etrafında çekilmiş çelikten bir sur ve Zülkarneyn'in seddi gibi yıkılmaz bir seddir. Hiçbir şeytanın nüfuz edemeyeceği, delemeyeceği bir surdur.

Bu zâtlar, müçtehidîn-i izam efendilerimizin içtihat ettikleri hükümlerin her birini hakikat kabul etmişler ki, onlara karşı muaraza da bulunmamışlardır. Meselâ; âlem-i İslâm'ın her tarafında takdir ve hürmete mazhar olan **İmâm-ı Gazali**, Hüccetti'l-İslâm unvanını kazanmış olmasına rağmen, içtihat hususunda İmâm-ı Şâfiî Hazretlerine tâbî' olmuş ve buyurmuşlardır ki;

"Ben içtihat sahasında tahkikatta bulundum, bu tahkikatlar beni Şâfiî mezhebine götürdü."

Her şeyde muvaffakiyet, ilâhî yardıma bağlıdır. Allah'ın ihsanı bir kimseye yâr ve yaver olmazsa o kimse kendi tedbir ve gayretiyle matlubuna muvaffak olamaz. Elbette, sebeblere müracaat lâzımdır. Fakat esas olan Cenâb-ı Hakk'ın tevfiq ve ihsanıdır. Mezheplerin onikiden dörde inmesi de bu sırra binaendir.

Azimet-Ruhsat Mes'elesi

Usul-ü fıkıh alimleri “Her mezhebin rey ve içtihadının bu ümmete bir rahmet ve bir suhulet olduğu şüphesizdir.”, diye hükmetmişlerdir.

İmam Şaranî Hazretleri, mezhepleri aynı pınardan dağılan su arklarına benzetir³⁸ ve bütün imamların kavillerinin, sözlerinin hepsinin aynı denizden alındığını ifade eder ve mezhepler arası farklılıkların “ruhsat ve azimetten” kaynaklandığını söyler. Yani bir mezhepte azimet kabul edilen bir hüküm, diğerinde ruhsat kabul edilmiştir.

İmam-i Şarani, bu hususta şu değerlendirmeyi yapar:

“Dine muhatap olan insanlar beden ve iman ve ya güçlü veya zayıftır. Din, güçlü olanlara azimet, zayıf olanlara ise ruhsatla hükmeder. Meselâ, ezanın abdestli okunmasıyla ilgili rivayet azimeti, abdestsiz okunabileceği şeklindeki rivayet ise ruhsatı bildirir.”

İmam bu görüşüne delil olmak üzere;

“Allah-ü Teâlâ, azimetlerini yapanı sevdiği gibi, ruhsatlarını işliyeni de sever.”³⁹

hadîs-i şerifini nakleder ve kitabında bu mevzuda bir çok misaller verir, mezheplerin içtihadı hükümlerini azîmet-ruhsat mizaniyle tartar ve muvâzenelerini yapar.

Bu misallerden bazıları:

1. Devlet ile mücadele eden bagîlerin isyanı terk edip teslim olmaları hâlinde, önceden telef ettikleri can ve malların tazmini hususunda iki görüş vardır. Bunlardan **birincisi İmâm-ı Mâlik, İmâm-ı Ebu Hanife ve İmâm-ı Şâfiî**’nin görüşleridir ki; bilgilerden telef ettikleri can ve mala ait şeylerin tazmin edilmemesidir. Tâ ki, bunlar devlete ısındırılsın ve itaatleri temin edilsin. Hem de aradaki ihtilaf kaldırılınsın, asayiş te’min edilsin ve millet huzur ve güvene kavuşsun. **İkincisi ise İmâm-ı Ahmed**’in görüşüdür; *“telef edilen şeyler tazmin edilip, bagîlerin cezalandırılmasıdır.”* Ta ki cesaretleri kırılınsın ve bir daha devlete isyan etmesinler. Devletin otoritesi sağlansın. Bu iki görüş de sahihtir, birincisinde tahfif yani ruhsat vardır, ikincisinde teşdid yani azimet vardır.
2. Üç imamın *“Ramazan orucu için her gece niyet etmek lazımdır.”* kavli ile İmâm-ı Mâlik’in *“Bütün ay oruç için bir niyet etmesi kafi gelir.”* kavlidir. Birincisi azimet, ikincisi ruhsattır.
3. Üç imamın, *“Kadınların kamet getirmesi sünnet değildir.”* kavli ile, Şâfiî’ nin *“sünnettir”* kavlidir. Birincisi ruhsat, ikincisi azimettir.
4. İmâm-ı Ebu Hanife’ye göre sabah namazının kılınmasında muhtar olan, ortalığın aydınlandığı vakit yani, alaca karanlık vaktidir. Üç imama göre ise imsakin hemen sonrasındır. Birincisi azimet, ikincisi ise ruhsattır.

Bediüzzaman Hazretleri ise hak mezheplerin hepsinin görüşlerinin isabetli olduğunu şöyle bir temsil ile beyan eder:

"Eğer desen: Hak bir olur; nasıl böyle dört ve oniki mezhebin muhtelif ahkâmı hak olabilir?"

"Elcevab: Bir su, beş muhtelif mizaçlı hastalara göre nasıl beş hüküm alır; şöyle ki: Birisine, hastalığının mizacına göre su ilâçtır, tıbben vâcibdir. Diğer birisine, hastalığı için zehir gibi muzırdır; tıbben ona haramdır. Diğer birisine, az zarar verir; tıbben ona mekruhtur. Diğer birisine, zara'rsız menfaat verir; tıbben ona sünnettir. Diğer birisine ne zarardır, ne menfaattir; afiyetle içsin, tıbben ona mubahtır. İşte hak burada taaddüd etti. Beşi de haktır. Sen diyebilir misin ki: 'Su yalnız ilâçtır, yalnız vâcibdir, başka hükmü yoktur.'"

"İşte bunun gibi, ahkâm-ı ilâhîye mezheblere hikmet-i ilâhîyenin şevkiyle ittiba edenlere göre değişir, hem hak olarak değişir ve herbirisi de hak olur, maslahat olur." 40

Yine Bediüzzaman Hazretleri Lemaat adlı eserinde bu hakikati şu veciz ifadelerle ortaya koyar.

Derd ile dermanlar taaddüdü hak olur, hak da taaddüd eder. Hacet ve ağdiyenin tenevvüü hak olur, hak da tenevvü eder. İstidad, terbiyeler, tekessürü hak olur, hak da tekessür eder. 41

Bu bahsi İmam Şârânî'nin şu sözleriyle tamamlayalım:

"Bütün müçtehitlerin sözlerinin kaynağı olan şerâatin menbainı, kalb gözü ile eriştim. Her bir fakih için, ondan ayrılan bir cedvel, yani bir kanal gördüm... Ve herbir müçtehidin, zan ve tahminle değil, keşf ve yakîn ile içtihadında isabet ettiğini bildim ve Şerâate göre, bir mezhebin, diğer bir mezhebden evla olmadığını anladım." 42

Sual: Bazı insanlar derler ki; Peygamber Efendimiz (a.s.m.) zamanında mezhebler yoktu, Efendimiz (a.s.m.) bir kitapla, bir şeriatle geldiği halde dört mezheb nereden zuhur etti? Biz bir mezhebe niçin bağlı kalalım da kendi içtihadımızla amel etmeyelim?

Cevap: Bütün hak mezhebler Kur'an'dan alınmıştır. Fahr-i Âlem Efendimiz (a.s.m.), kendisine inzal olunan Kur'an-ı Kerim ve ilham buyrulan hadis-i şerifler ile İslâm dinini tekmil eylemiştir. İşte ilâhî hükümlerin büyük bir kısmı (yüzde doksanı), bu iki ulvî kaynağın sarahatiyle tebeyyün etmiştir. Bediüzzaman Hazretlerinin ifadesiyle, "Şeriatın yüzde doksanı -zaruriyat ve müsellemat-ı diniye- birer elmas sütundur. Mesail-i içtihadiye-i hilafiye, yüzde ondur. Doksan elmas sütun, on altunun himayesine verilmez." 43

Bununla beraber, Kur'an ve hadislerin sarih manalarından başka mecaz, kinaye, işarî gibi hakikatleri de vardır. Diğer taraftan Kur'an-ı Kerim'in âyetlerindeki bazı kelimelerin farklı manalara kabiliyeti olup bu manalardan hangisinin gerçekten ilâhi murad olduğu açıkça bilinmemektedir. İşte bu iki noktadan içtihat kapısı açılmış ve mezheplerin zuhur etmesi kaçınılmaz bir ihtiyaç olmuştur. Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi Efendimiz (a.s.m.) bizzat içtihat yapmış, içtihadın ana kaidelerini vaz' ederek ashabının alimlerine de içtihadı bizzat talim buyurmuştur. Demek oluyor ki, mezheplerin menbaı Peygamberimizin (a.s.m.) bizzat kendisidir ve içtihat kapısını ilk defa Peygamber Efendimiz (a.s.m.) açmıştır. Böylece açılan içtihat kapısı

akl-ı selimin de te'yid ve tasdikini kazanmıştır. Bu içtihat vazifesi, müçtehit âlimlerce de yerine getirilmiştir.

Evet, müçtehidler, kendileri için içtihat etmişler ve hiçbir kimseye, “Gelin bana uyun.” dememişlerdir. Üstad Bediizzaman Hazretleri de; “Her müstaid; nefsi için içtihad edebilir, teşri’ edemez.”⁴⁴ buyurmuş ve bu hakikati veciz bir surette ifâde etmişlerdir.

İçtihadı ehil olmayan müminler ise, bu müçtehitlerin içtihatlarına göre amel etmiş ve müşkillerini halletmişlerdir. Böylece mezhepler teessüs etmiştir. Bu mezheplerden dördü, bütün ümmet-i Muhammedin gönlünde yer tutmuş ve vicdan-ı umûminin kabulüne mazhar olmuştur.

Alimler ve muhakkikler inceden inceye tetkikleri neticesinde bu dört mezhebin, Kur’an-ı Kerimin esaslarından ve Hazret-i Peygamberin sünnetinden çıktığına hükmetmişlerdir. Bu dört mezhep arasında fer’î meselelerde ihtilaflar olsa da bunların dördü de ehl-i sünnettir. Ehl-i sünnet ise tuba ağacı gibidir. Kökü semavî Kur’an’a bağlı, dalları alem-i İslâm’ın her tarafına yayılmıştır. Her bir mezhep bu ağacın bir dalı hükmündedir.

Büyük müçtehit ve fakihlerimiz, birbirlerinin fazilet ve kemalatını takdir ederek, birbirlerine daima hürmet ve muhabbet göstermişlerdir. Birçok meselelerde istişare etmişler, bir müşkilatı halletmekte edeb ve nezaket içe risinde görüşlerini ifade etmişlerdir. Lisanlarını münasebetsiz tabirlerden muhafazaya azamî dikkat göstermişlerdir.

Dört büyük mezheb imamı birbirlerinin içtihatlarına daima saygı gösterdikleri gibi onlara tâbi olan Müslümanlar da asırlardan beri bir arada muhabbet, huzur ve rahat içinde yaşamışlar ve yaşamaktadırlar. Hacdaki Müslümanların hali buna en güzel bir misaldir; diğer mezheb mensubları Hanbeli bir imamın arkasında hep beraber aynı saflarda namaz kılmaktadırlar.

Bütün mü’minler, bu dört imamın içtihatlarına tâbi olmuşlar böylece mezhep imamları, mü’minlerin yanında itibar kazanmışlar ve bütün bir ümmetin “emini” olmuşlardır. Artık, onlar insanlık aleminin medar-ı iftiharlarıdır. Bu imamlar, ondört asırdan beri ümmet-i necibeye ibadet ve muamelatta yol gösteren birer üstad ve rehber olmuşlar, onların müşkillerini halletmişlerdir.

Dört mezhebe ait kitaplar tedkik ve tahkik edildiğinde bu kitapların bu ümmete gayet kıymetli bir hazine ve servet olduğu görülür. Bunlar beşeriyeti kıyamete kadar tekamül ve tealiye sevkedecek hakikat ve prensipleri ihtiva ederler.

Sonraki asırlarda gelen büyük alimler, fakihler o zâtlara muhalif rey beyan etmek yerine dört büyük imamdan birinin mezhebine tabi oldular. Bunu kendileri için bir şeref kabul ederek onların içtihat ettikleri fer’î meseleleri tedrisat ve te’lifat yoluyla diğer insanlara anlatmayı kendilerine vazife telakki ettiler.

Mezhep imamları, Müslümanların başlarına gelebilecek hemen her işin hükmünü bildirmişlerdir. Asırlardır dört mezhebe uyan Müslümanlardan herhangi bir müşkilinin cevabını bulamayan

duyulmamıştır. Bugün de dünyanın her yerinde yaşayan Müslümanların her türlü suallerinin cevabı bu dört hak mezhebin kitaplarında temel kaideler halinde mevcuttur.

Müçtehitler, Kur'an denizinin derinliklerinde gizlenmiş cevherleri istihraca ehil olan zâtlardır. Dört büyük imamdan İmâm-i Azam hakkında **Elmalılı Hamdi Efendi**'nin şu güzel tesbitini burada takdim etmek isterim.

“İmam-i Azam kıyamete kadar vuku' bulacak hadisat-ı beşeriyenin müfredatına dair Kur'an-ı Azimüşşan ve Ehadis-i Nebeviye'nin havi olduğu ahkâm-ı umumiyeyi tasrih etmiş (açıklığa kavuşturmuş) ve zamanına kadar mevcut olan hâdiseler ile vücudu muhtemel bulunan hâdiseleri tedvin ederek, her birinin kitap ve sünnette mündemiç olduğunu göstermiş bir müçtehid-i âlişandır ki, muvaffakiyetlerine sadece iktidar-ı fitrileri değil nur-u nübüvvete kurb-u ahidleri de yardım etmiştir.”⁴⁵

Bu izahtan anlaşılacağı üzere bugün İmâm-ı Azam gibi bir müçtehid-i ekberi yetiştirmek adeta muhal haline gelmiştir.

Dört mezhebi, Müslümanların ittifak ve ittihadı noktasında düşünürsek, onların sadece ve sadece hayır olduklarını görürüz. **Eğer bu dört mezhebe tabi olunmazsa (veyahud inkârla mukabele edilirse), o zaman herkes içtihat yapmaya kalkışacak ve bu enaniyet asrında hiç kimse kendi içtihadını bırakarak başkasının içtihadıyla amel etme faziletini göstermeyecektir.** Bu ise, dört mezhebin terkini ve binlerce mezhebin kabulünü gerektirir. Böylece birlik ve beraberlik bozulur, amelde ve muamelatta anarşi baş gösterir.

Bundan dolayı, hikmet ve maslahat dört mezhebin bekasında ve devamındadır. **Çünkü, bu dört büyük müçtehide uymak, tâbî olmak, ittihad ve ittifak vesilesidir.** Hicrî II. asırdan sonra gelen bütün fukahanın bu dört mezhebi taklid edip tabi olmaları amiyane ve şuursuz bir hareket değil, belki şuurlu, hikmete hakikata istinad eden alimane, arifane, münsifane bir telakkidir.

Son olarak bu soruyu soran zevata deriz ki; 1.400 seneden beri gelmiş olan alimler, mürşidler, evliyalar dine ait pek çok şeyin sırrına ve hikmetine vâkıf oldukları hâlde; mezheblerin teaddüdüne bir itiraz, bir muhalefet göstermemeleri, acaba mezheplerin hakkaniyetine ayrı ve önemli bir delil değil midir?

Elhasıl; İslâm dinindeki mezheblerin tesisindeki en büyük gaye ve hikmet Müslümanların ittihad ve intizamını temin etmektir. Bu mezhebler sayesinde Müslümanların ferdi ve içtimai, dünyevi ve uhrevi müşkilleri hallolmuştur. İslâm dininin gerek itikat, gerekse ibadet ve muamelata ait yüksek hakikatleri bu mezhebler sayesinde muhafaza edilmiştir.

Mezheplere Tâbî Olmayanlar

Hak mezheplerde, akıl ve mantığın tasdik etmediği hiçbir mes'ele yoktur. Çünkü onların nokta-i istinadı **Kitap, sünnet, icma-i ümmet ve kıyas-ı fukahadan** ibaret olan edille-i şeriyedir. Dağlardan daha metin olan o edille-i şeriyeye, hiçbir beşerî kuvvetin tahrib edemeyeceği çelikten

bir kaledir. Bu kaleden çıkanların, ehl-i sünnete düşman olan menfi cereyanlara kapılmaları veya alet olmaları kuvvetle muhtemeldir.

Şunu da ehemmiyetle nazara vermekte fayda görmekteyim: Mezhepleri beğenmeyen, onlardan birine uymayan veya mezheplerin kolay yanlarını alan bir kimse, asırlardan bu yana gelip geçmiş milyonlarca müslümanın yolundan ayrılmış, kendi başına yeni bir yol tutmuş olur. Böyle kimseler, Kur'an-ı Kerim'in;

"Kim, Peygambere karşı çıkar ve kendisi için doğru yol belli olduktan sonra mü'minlerin yolundan başka bir yola giderse, onu o yönde bırakırız ve cehenneme sokarız; o ne kötü bir yerdir."⁴⁶

tehdidinden de hissedar olurlar.

***Mukallid** olan bir kimse hangi mezhebe intisab etmiş ise, artık her meselede o mezhebin hükümleriyle amel etmesi ve mezhebinde sebat etmesi lâzım gelir. Ancak zaruret hâllerinde herhangi bir meselede yine kendi mezhebinde kalmak şartıyla, diğer bir mezhebin hükmüyle amel edebilir. Bu ise ancak bir âlimin fetvasıyla mümkün olabilir.*

İmam-ı Gazali Hazretleri de bu görüştedir.⁴⁷ Mademki taklid sahibi bir mezhebi iltizâm etmiştir, artık onda sebat etmesi gerekir.

Netice olarak; kişinin kendi hevesine uyarak sık sık mezheb değiştirmesi, onları hafife almak manasına gelir.

Son asrın müdakkik alimlerinden Muhammed Kevserî, "*Makalât*" adlı eserinde bu gibi kimselerin hâlini şöyle tasvir eder:

*"Evet, her grubun kendisiyle gördüğü fakat gerçekte ne onunla ne de bununla olan, yani Arap şairinin dediği gibi: 'Yemenlilere vardığında Yemenli, Maadlilere vardığında Adnani' görünen kişiden daha bozguncusu yoktur."*⁴⁸

Kevserî aynı eserinde, mezhepsizliğin dinsizliğe götüren bir köprü olduğunu da söyler.

Dr. Ramazan el-Bûti ise bu konuda, "*Evet, bütün İslâm milleti uzun tarihi boyunca İslâm'ı aynıyla yaşatma imkânını en geniş ölçüde veren müçtehitlerin bu dört imam (İmam-ı A'zam, İmâm-ı Şafi'i, İmâm-ı Mâlik ve İmâm-ı Hanbel) olduğu üzerinde ittifak edegelmişlerdir.*"⁴⁹ der ve **bu imamların yolunu bırakıp insanları mezhepsizliğe davet etmenin "İslâm dinini tehdid eden en tehlikeli bid'at."**⁵⁰ olduğunu ilâve eder.

Ramazan el-Bûti, mezhepsizlik dava edenlerin yeni hâdiselere çözüm getirmek yerine, İslâm'ın temel rükünlerini sarsmaya çalıştıklarına dikkati çekerek şöyle der:

“Ben bu mezhepsizlerden hiçbirinin bir gün kalkıp da, halkın her gün sorup durduğu yeni mes’elelerden birini araştırdığını görmüş değilim. Onların bütün dertleri, binası tamamlanan, hükümleri yerleşmiş bulunan ve mucibince amel edilmekle Müslümanların borçtan kurtulup selamete çıkacakları İlâhî emirler hususunda yol gösterici olan hak mezhepleri yıkmak için bütün güçlerini sarfetmekten ibarettir!..” 51

Dr. Ramazan el-Bûti mezhepsizlik dava edenlere şu iki soruyu sorar:

“Bütün insanları, inşaat işlerinde mühendisler uymaktan vazgeçmeye çağırırsan ne olur? İnsanları teşhis ve tedavi hususunda doktorlara tabi olmaktan uzak kalmaya davet etsen ne olur?”

Bu soruya kendisi şöyle cevap verir:

“Hiç şüphe yoktur ki, bunun arkasından gelecek olan şey, insanların ta’mir edeceğimiz diye kendi evlerini bile bile tahrip etmeleri, tedavi zannıyla kendi canlarına kendilerinin kıymalarıdır.” 52

Mezhep tanımayanları bu tehlikenin kapısına getiren ve müçtehitlere ittibadan men eden en mühim sebep kendi rey ve düşüncelerini müçtehitlerin görüşlerine müsavi, hatta onlardan daha üstün görmeleridir.

İmam-ı Şârânî Hazretleri de bu hususta şöyle buyurur:

Müçtehitlerin sünnet buyurduklarının hepsi ile amel et ve mekruh dediklerini terk et! Onlardan bu hususta delil aramağa kalkma! Çünkü sen, onların dâirelerinde mahbussun. Onların makamına varmadıkça doğrudan kitab ve sünnete ulaşmakta, onları geçmen ve hiçbir zaman hükümleri onların aldığı yerden alman mümkün değildir... 53

Bütün mezhepler, bana göre, parmakların el ayasına ve gölgenin aslına bitişik olması gibi, şeriata bitişiktirler... 54

Bu vesile ile şu noktayı da kaydetmek icab ediyor. Müçtehitlere uymayarak kendi reyine uymak büyük bir gururdur. Bu ise insanın manen çöküşüne sebep olur. Bediüzzaman Hazretleri bu gibi kimselerin akıbeti hakkında şu tesbitlerde bulunur:

“Evet, gurur ile insan maddî ve manevî kemalât ve mehasinden mahrum kalır. Eğer gurur saikasıyla başkaların kemalâtına tenezzül etmeyip, kendi kemalâtını kâfi ve yüksek görürse, o insan nâkistir. Böyle insanlar, malûmat ve keşfiyatlarını daha yüksek görmekle, eslaf-ı izamın irşadat ve keşfiyatlarından mahrum kalırlar. Ve evhama maruz kalarak bütün bütün çizgiden çıkarlar.”55

İslâmî Mezhepler Hristiyanlıktaki Mezheplere Benzemez.

İslâm dinindeki mezhepler ile Hristiyan dinindeki mezhepler arasında büyük farklılıklar vardır. Zira İslâmî mezhepler itikat ve ibadete ait temel hükümlerde müttefiklerdir. Hristiyan alemdeki mezhepler ise birbirlerinin küfrüne, dalaletine hükmetmişlerdir, herbirisi adeta müstakil bir din halini almıştır. Aralarında yıllarca devam eden savaşlar olmuştur.

İslâm mezhepleriyle Hristiyan mezheplerinin arasındaki farklılığın temelinde bu mezheplerin doğuş biçimi yatmaktadır. İslâm mezheplerinin üç ana kaynaktan beslendiğini görüyoruz: **Birincisi Kur'an'dır**. Mezhepler, aynı Kur'an'ın içtihadında açık âyetlerinin farklı yorumlanmasından doğmuşlardır.

Hristiyanlıkta ise İncil bir tane değildir. Yetmiş kadar çıkan İncil sayısı, İznik toplantısıyla ancak dörde indirilebilmiştir. Farklı İncillerden doğan mezheplerin ise ayrı birer din gibi ortaya çıkması kaçınılmaz olmuştur.

İkinci kaynak hadistir. Allah Resûlü (a.s.m.) bizzat içtihat etmişler ve bu içtihatlar mezhep imamları için önemli bir kaynak olmuştur. Hazret-i İsa aleyhisselamın ise İncil üzerinde yaptığı bir içtihat gösterilemiyor.

Üçüncü kaynak sahabelerin yaptıkları içtihatlardır. Bu içtihatların bir kısmı Resûlullah hayatta iken yapılmış ve onun kabulüne mazhar olmuştur. Allah Resûlünün (a.s.m.), sahabenin alimlerine içtihat müsaadesi vermesiyle, ashap tarafından birçok içtihatlar yapılmıştır. Bunlar da mezhepler için üçüncü önemli kaynaktır.

İşte mezhep imamları bu üç kaynaktan açık hüküm bulunmayan bazı yeni meselelerde içtihat yapmışlardır. Bunlar ise şeriatın ancak yüzde onunu teşkil eder.

Hristiyanlıkta ise havariyyuna dayandırılan bir içtihat da söz konusu değildir.

Hâl böyle olunca, papazlar yukarıda sayılan üç kaynaktan mahrum kalmışlar ve kendi heveslerine, zanlarına bazen de menfaatlerine göre keyfi ve indi görüşler serdetme hususunda serbest kalabilmişler ve birbirine zıt mezhepler ortaya çıkmıştır. Hristiyanlık dini ruhani reislerin elinde bir zulüm ve tahakküm vasıtası olarak kullanılmıştır.

Bediüzzaman Hazretleri bu hususu şöyle ifade etmiştir;

"Havas ve hükümet adamları elinde çok zaman Din-i Hristiyanî, bhusus Katolik Mezhebi; bir vasita-i tahakküm ve istibdad olmuştu. Havas, o vasita ile nüfuzlarını avam üzerinde idame ediyorlardı. Ve 'serseri' tabir ettikleri avam tabakasında intibaha gelen hamiyetperverlerini ve havas zâlimlerin istibdadına karşı hücum eden hürriyetperverlerin mütefekkir kısımlarını ezmeye vasita olduğundan ve dört yüz seneye yakın Firengistanda ihtilaller ile istirahat-i beşeriyeyi bozmağa ve hayat-ı içtimaiyeyi zîr ü zeber etmeye bir sebep telakki edildiğinden; o mezhebe, dinsizlik namına değil, belki Hristiyanlığın diğer bir mezhebi namına hücum edildi."56

Diğer taraftan, İslâmiyet'te “düşün, sonra iman et” hakikati hakimdir. Hristiyanlıkta ise “düşünmeden inanacaksın, sonra yine düşünmeyeceksin” hurafesi hakimdir. Çünkü Hristiyanlıkta din aklın hükümlerine zıddır. Hatta, iman hususunda tefekkür küfürdür. Bir Hristiyan ruhani reisinin nasihatı şöyledir; “Sakin akli rehber ittihaz etmeyiniz, çünkü din akla külliyyen muhalifdir.”

İslâm dini hüccet ve delil ile birşeyi kabul etmeyi emreder. Hristiyanlarda ise delil ve hüccet ile iştigal etmek fuzulidir. Bununla uğraşanlar tahkir edilir. Papazlar din namına telkin ettikleri faraziye ve hurafeler ile hiçbir zaman akli tatmin edememişler ve vicdanları huzura kavuşturamamışlardır. Sadece hakikat ile hurafelerin arasını fark edemeyecek kadar şuursuz olan bir kısım ami insanları iğfal etmişlerdir.

Bediüzzaman Hazretleri Hutbe-i Şamiye isimli eserinde,

“Biz Kur’an şakirdleri olan Müslümanlar, bûrhana tâbi oluyoruz. Akıl ve fikir ve kalbimizle hakaik-i imaniyeye giriyoruz. Başka dinlerin bazı efradları gibi ruhbanları taklid için bûrhanı bırakmıyoruz.” 57

buyurur. Yine bir başka eserinde de,

“Her söylenen sözün kalbe girmesine yol vermeyiniz. İşte size söylediğim sözler hayalin elinde kalsın, mehenge vurunuz. Eğer altun çıktı ise kalpte saklayınız.”58 buyurmuştur.

İslâmiyet'te müçtehit ve müşşidler tarafından ortaya konulan hakikatler tedkik edildiğinde, bu hakikatlerin akli ve nakli delillere istinad ettiği görülür.

Din ve Akıl

Akıl ile Hak Din arasında hiçbir tezat yoktur. Fakat her marifetin keşfinde sadece akıl kâfi değildir. Evet aklın müstakillen idrak ettiği hakikatler de yok değildir. Meselâ, akıl tecrübe ve müşahede alemindeki hâdiseleri görüp idrak etme istidadına sahip olduğu gibi Allah-u Teâla'nın varlığını, birliğini, adalet ve ihsanın güzelliğini, zulüm ve sefahatin çirkinliğini de anlayabilecek mahiyettedir. Bununla beraber onun varamadığı ve keşf edemediği noktalarda çoktur. Zira akıl mahluk ve mahduttur; her hakikati görecek ve keşfedecek bir mahiyette değildir. Böyle bir akıl ile herşeyin mahiyet ve hakikatini anlamak muhaldir. “Hakikat-ı mutlaka, mukayyed enzar ile ihata edilmez. Kur’an gibi bir nazar-ı küllî lâzım ki, ihata etsin. 59

İnsan henüz ruhunun mahiyetini idrak edebilmiş değildir.

Kendi mahiyetini idrakten bile aciz olan aklın, metafizik alemini anlamada ne derece aciz kalacağı açıktır. Bu sahada akla düşen vazife, nakle yani vahye tabi olmaktır. Bu hakikati Bediüzzaman Hazretleri şu ifadeler ile çok güzel bir şekilde ortaya koyar:

“Fikrin sönük ise; Kur’anın güneşi altına gir, İmanın nuriyle bak ki: Yıldız böceği olan fikrin yerine herbir âyet-i Kur’an, birer yıldız misillü sana ışık verir.” 60

İslâmiyetin umde olarak kabul ettiği akıl, vahyin nuru ile nurlanan akıldır. Ancak böyle bir akıl, hâdiselerde ölçü ve mizan olabilir; insanı marifet ve hikmete vasil edebilir.

Kur’an’ın üslûb-u hakîmaînesine yemin ederim ki: Nasara’yi ve emsalini havalandırarak dalalet derelerine atan, yalnız akli az ve bürhanı tard ve ruhbanı taklid etmektir. Hem de İslâmiyeti daima tecelli ve inbisat-ı efkâr nisbetinde hakaiki inkişaf ettiren, yalnız İslâmiyetin hakikat üzerinde olan teessüs ve burhan ile takallüdü ve akıl ile meşvereti ve taht-ı hakikat üstünde bulunması ve ezelden ebede müteselsil olan hikmetin desatirine mutabakat ve muhakâtidir. Acaba görülmüyor: Ayâtın ekser fevatih ve havatiminde nev’-i beşeri vicdana havale ve aklın istişaresine hamlettiriyor. 61

Hulasa; İslâm dinindeki mezheplerle Hristiyan mezheplerinin ayrıldıkları en önemli noktalar şunlardır:

1. İslâmî mezheplerde akıl önemli bir esastır. Hristiyanlıkta ise ruhbanların saltanat ve tahakkümleri söz konusudur. Halkın inançlarını ruhbanlar tayin ve tespit ederler. Onlara şuursuzca tabî olanlar taklid zincirini boyunlarından çıkarıp kıramamışlardır. Ruhbanları delilsiz olarak taklid etmişler ve onların tahakkümü altında yürümüşlerdir. Hiçbir fert inancında hür değildir. Kilisenin vaftiziyle Hristiyan olur, afarozu ile de dinden çıkar. Ancak İslâmiyette ruhani bir tahakküm, bir saltanat yoktur. Hiçbir alim veya bir mürşidin başka birinin itikad ve inancı üzerinde tahakkümde bulunmaya salahiyeti yoktur.

2. Hristiyanlıkta ruhanî reislerin helal dedikleri helal, haram dedikleri de haram olur. Reisler neye karar verirse, (Hâşa) Allah’da o karara uyar. İşte onların bu tahakkümlerini ve hurafelerini, İslâmiyet kökünden yıktı ve mahvetti.

İslâmiyet'te yalnız Allah’ın haram kıldığı haram, helal dediği helal olur. Allah’dan başka hiçbir fert haramı helal, helali haram edemez. Hiçbir alim ve müçtehidin emriyle başka birisi dinden çıkamaz. Bir alim, derecesi ve rütbesi ne kadar büyük olursa olsun insanlara karşı nasihat ve irşaddan başka bir hakka Mâlik değildir. Çünkü İslâmiyette Hazret-i Muhammed (a.s.m.) Allah’ın kulu ve Resûlüdür. Alimler de peygamberin vârisidirler. Hristiyanlıkta ise Peygambere uluhiyet isnad edilir. Papazlar ise böyle bir peygamberin vekili olmakla günahları affetme, helale haram, harama helal deme salahiyetini kendilerinde buluyorlar.

3. Hristiyanlıktaki mezhepler birbirini tekfir ederler. Herbiri müstakil bir din gibidir. İslâmiyetteki mezheplerin ise tamamı bir tek fırka olup ehl-i sünnet olarak yad edilir.

4. İslâmiyetteki mezheplerin müstakil mâbedleri yoktur. Hepsi aynı camide namaz kılar ve birbirlerinin imamlarına uyarlar.

5. Bir Müslüman istediği mezhebe girebilir. Meselâ Şâfiî iken Hanefî, Hanefî iken Şâfiî olabilir. Hiçbir mezhep imamı bunu engelleyici bir hüküm getirmemiştir.

Dipnotlar:

- 34 Bakara Sûresi (2), 269
35 Müslim, İmaret, 175
36 Muhammed Seyyid, s. 241
37 Kevserî, Muhammed Zâhid. Makalât-ı Kevserî, Mısır, 1388, s. 164-165
38 Şârân'î, s. 44
39 age., s. 35
40 Sözler
41 Sözler
42 Şârânî. s. 44
43 Mektubat
44 Mektubat
45 Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, "Ulûm-u İslâmiye" Beyanü'l-Hak mec. Sayı 9, s. 181
46 Nisa Sûresi (4), 115. 47 Muhammed Seyyid, s. 306
48 Kevserî, s. 163
49 el-Butî, s. 146 50
50 el-Butî, s. 182
51 el-Butî, s. 206
52 el-Butî, s. 192
53 Şârânî. s. 41
54 Şârânî, s. 45
55 Mesnevi-i Nuriye
56 Mektûbat
57 Hutbe-i Şamiye
58 Münazarat
59 Sözler
60 Sözler
61 Muhakemat
62 Muhammed Seyyid, s. 174
63 Mesnevi-i Nuriye
64 Maide Sûresi (5), 104.
65 bk. Buhâri, Edeb, 73.
66 Lem'alar.
67 Tirmizi, İlim, 19; İbn Hanbel, V/197.
68 Ahmed İbn-u Hanbel, Müsned 4, 97, 101, 104, 429; 5, 278.
69 el-Buti, s. 154.

Mevlâna ve Yunus Emre'de Dinler ve Mezhepler Arası Barış: Sebepler ve Çözümler

İnsanlar arasında dünyevî sebeplerle ortaya çıkan düşmanlık ve savaşları ortadan kaldırmak ve çeşitli çatışmaları barışa dönüştürmek, dinlerin önemli gayelerinden biridir. Dinler bunu çoğu zaman başarmıştır da. Yine üzülen, şaşırarak ve kınayarak belirtilmesi gereken bir husus da, din ve mezhep eksenli olan veya olmayan savaşlarda din insanlarından bazılarının da savaş kışkırtıcılığı ve savunusu yapabilmesidir.

Mevlâna ve Yunus Emre, dinler ve mezhepler arası düşmanlıkları önlemek ve farklı inançlardan insanların barış içinde yaşamalarını sağlamak için kendi dönemleri için olduğu gibi bugün de geçerli olan analizlerde, önerilerde ve öğütlerde bulunmuşlardır. Bu makalede biz, Mevlâna ve Yunus Emre'ye göre, önce, dinler ve mezhepler arası anlaşmazlıkların sebeplerini –ve tabii ki ekonomik, siyasal vb. değil, din ve ahlâk eksenli sebeplerini- belirlemeye çalışacak, sonra da, bu sebeplerin ortadan kaldırılması ve kalıcı barışın sağlanması için her ikisinin getirdiği dinî ve ahlâkî öneri ve öğütleri irdeleyeceğiz.

1. Yolların Farklılığını Abartmamak, Kaynağın ve Gayenin Birliğine veya Benzerliğine Bakmak
Öyle anlaşılıyor ki, Mevlâna'ya göre, birçok tarihî kurum gibi, dinlerin de kaynağı, yöntemleri ve gayeleri ayrı ayrı dikkate alınmalıdır. Ona göre, bu üç açıdan bakıldığında, dinlerin yolları ve yöntemleri farklı farklıdır, ama kaynağı ve gayeler aynıdır. O, bu durumu günümüz Batı dünyasında da sıkça alıntılanan ve epigraf yapılan bir kandil ve ışık teşbihiyle dile getirir: ... değişen kandildir ancak.

Bu kandille fitil başkadır; ama ışığı başka ışık değildir, hep o yandandır.¹

2. Anadil ile Yetinmeyip, Ötekilerin Dillerini ve Hâllerini de Öğrenmeye Çalışmak
Mevlâna'ya göre, dinler, mezhepler, kültürler arası ayrılığın, iletişimsizliğin, iyiliği emir ve kötülükten nehiy konusunda işbirliği yapamayışın ve hattâ bazen kavga edişin bir başka sebebi de, ötekinin dilini anlayamamak, onun düşünce ve duygu dünyası hakkında bilgisiz olmaktır. Mesnevî'de bununla ilgili enfes bir hikâye vardır:

Bir adam, dört kişiye bir para verdi. Bunların biri, ben dedi bu parayı engûra vereceğim.

Öbürü Araptı, hayır dedi; a azgın, ben engûr istemem, ineb isterim.

Öbürüyse Türktü, bu para dedi, benim; ineb istemem ben, üzüm isterim.

Öbürü de Rumdu, bırakın şu lafları dedi; istafil istiyoruz biz.

Kavgaya giriştiler; savaşa kalktılar; çünkü adların mânâsından haberleri yoktu. Hepsi uzum istiyordu.

Ahmaklıktan birbirlerine yumruk vuruyorlardı; bilgisizlikle dopdoluydular, bilgidense bomboş.¹²

3. Kulaktan Dolma Bilgi ile Yetinmeyip, Ötekinin Dinini veya Mezhebini Öğrenmeye Çalışmak
Farklı din ve mezhep mensupları arasındaki ayrılığın, anlaşmazlığın ve bundan doğan olumsuz

sonuçların bir başka sebebi de, ona göre, yetmiş iki milletin birbirinin dinini, mezhebini tanımaması, birbirinin dini yaşantısından haberdar olmaması, aralarında diyalog olmaması ve birinin ötekinden şüphe etmesi ve onu sapıklıkla suçlamasıdır. Bununla irtibatlı olarak o şöyle der:

4. Hep Kınamak ve Hor Görmek Yerine, Empatili Olmak, Az Kınamak ve Hoş Görmek Mevlâna'ya göre, dinler ve mezhepler arası anlaşmazlıklar ve kavgaların sebeplerinden biri de, ötekileri hep kınamak, eleştirmek ve hor görmektir. Bir de bu arada Allah'ın takdirini hiç dikkate almamak, bu bağlamda ailenin, eğitimin ve çevrenin din ve mezhep seçiminde aslında önemli bir rol oynadığını görmezden gelmek ve kendi doğrumuzu salt kendi gayretimizle bulmuşuz gibi bir gururla ötekileri sertlikle ve şiddetle eleştirmek ve kınamak.

5. Ayrılmacı Değil Birleştirici Olmak, Kavradan Değil Tanışma, Barış ve Sevgiden Yana Olmak Mevlâna'ya göre, dinler ve mezhepler arasındaki anlaşmazlıkların sebeplerinden biri de ayrılmacı ve bölücü bir tavır içinde olmamız ya da bu tür tavırlar içinde olan insanların görüşlerine kanmamızdır. Oysa ayrılıktan zayıflık, birlikten kuvvet doğar. Daha dinî açıdan bakıldığında da, doğru olan, ufak tefek farkları ve hatta hataları da görmezden gelerek buluşturmaya, birleştirmeye çalışmaktır.

**Ondokuz Mayıs Üniv. İlahiyat Fak. Öğretim Üyesi cyaran@yeniumit.com.tr*

Dipnotlar 1. Mevlâna, Mesnevî ve Şerhi, Şerh. Abdülbâki Gölpınarlı, (İstanbul: M.E.G.S.B. Yayınları, 1985), c. III, s. 158, (1253-56). (Bu esere bundan sonra kısaca Mesnevî diye atıfta bulunulacaktır.) 2. Yunus Emre, Yunus Emre Divanı, Hazırlayan, Faruk Timurtaş, (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1986), s. 93. (Bu esere bundan sonra kısaca Divan olarak atıfta bulunulacaktır.) 3. Mevlânâ, Mesnevî, I, s. 523, (3098). 4. Mevlânâ, Fîhi Mâfih, çeviren: Meliha Ülker Tarıkâhya, (İstanbul: M.E.G.S.B. Yayınları, 1985), ss. 152-53. 5. Mevlânâ, Fîhi Mâfih, çeviren: Meliha Ülker Tarıkâhya, (İstanbul: M.E.G.S.B. Yayınları, 1985), ss. 152-53. 6. Bkz. Mevlânâ, Mesnevî, III, s. 168, (1260-70). 7. Mevlânâ, Mesnevî, III, s. 188, (1505-06). 8. Mevlânâ, Mesnevî, III, s. 158, (1252-59). 9. Mevlânâ, Fîhi Mâfih, çeviren: Meliha Ülker Tarıkâhya, (İstanbul: M.E.G.S.B. Yayınları, 1985), ss. 152-53. 10. Mevlânâ, Mesnevî, III, s. 158, (1252-59). 11. A. Selahaddin Hidayetoğlu, Mevlana Mohammed Jaleddin Rumi (Konya: Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, 2006), s. 42. 12. Mevlânâ, Mesnevî, II, s. 499, (3689-95). 13. Mevlânâ, Mesnevî, II, s. 499, (3689-95). 14. Mevlânâ, Mesnevî, ss. 273-76, (1718-57). 15. Yunus Emre, Divan, s. 167. 16. Mevlânâ, Mesnevî, III, s. 188, (1497-1506). 17. Mevlânâ, Mesnevî, II, ss. 417-18, (2927-46); vurgu C.S.Y. 18. Mevlânâ, Mesnevî, II, ss. 417-18, (2927-46); vurgu C.S.Y. 19. Mevlânâ, Mesnevî, I, s. 646, (3906). 20. Mevlânâ, Mesnevî, VI, s. 377, (2456). 21. Aynı eser, III, s. 214, (1801). 22. Aynı eser, I, s. 384, (2006). Yunus Emre de bu manada şöyle der: Kimin kâfir idüp kimin müselmân Anı kimse itmez illâ ol eyler Bkz. Yunus Emre, Yunus Emre Divanı II, Mustafa Tatcı, (İstanbul: M.E.B. Yayınları, 1997), s. 151, (95/7). 23. Yunus Emre, Divan, s. 93. 24. Yunus Emre, Divan, s. 12. 25. Mevlânâ, Mesnevî, ss. 273-76, (1718-57). 26. Semih Sergen, Yunus Emre: Kuruyuduk Yaş Olduk, (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2000), s. 93. 27. Yunus Emre, Risalat al-Nushiyye ve Divan, Abdülbaki Gölpınarlı (İstanbul: Eskişehir Turizm ve Tanıtma Derneği Yayını, 1965), s. 123 (170b, CLIV). 28. Yunus Emre, Risalat al-Nushiyye ve Divan,

Abdülbaki Gölpınarlı (İstanbul: Eskişehir Turizm ve Tanıtma Derneği Yayını, 1965), s. 90 (125b, XCVI). 29. Yunus Emre, Divan, s. 91. 30. Yunus Emre, Risalat al-Nushiyye ve Divan, Abdülbaki Gölpınarlı (İstanbul: Eskişehir Turizm ve Tanıtma Derneği Yayını, 1965), s. 116 (161a, CXLI). 31. Aynı eser, s. 56.

Prof. Dr. Sadık Yaran, Yeni Ümit